

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ VE TÜRKİYE’NİN KONUMU

Yüksek Lisans Tezi

CELAL VAROL
0650Y38225

İstanbul, Ekim 2007

T.C.
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
İŞLETME YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ VE TÜRKİYE’NİN KONUMU

Yüksek Lisans Tezi

CELAL VAROL
0650Y38225

Danışman: Prof. Dr. Erdoğan ALKİN

İstanbul, Ekim 2007

İstanbul Ticaret Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne
Eminönü Yerleşkesi- İstanbul

Halen Enstitünüzün İşletme Yüksek Lisans Programı öğrencisiyim. Hazırlamakta olduğum tez tümüyle özgün bir çalışma olup YÖK ve İTİCU Lisansüstü Yönetmeliklerine uygun olarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışmayı yaparken bilimsel etik ve kurallarına tamamiyle uyduğumu; yararlandığım tüm kaynakları gösterdiğimi ve hiçbir kaynaktan yaptığım ayrıntılı alıntı olmadığını beyan ederim

Celal VAROL
0650Y38225

ÖZET

Petrol, uluslararası alanda rekabet içinde bulunan ülkelerin ekonomik, politik stratejilerini belirlemede keşfedildiği günden beri öncelikli bir öneme sahip olmuştur. Uluslararası rekabetin geçmişine baktığımızda her türlü mücadele ve savaşta ana bir rol oynayan ve ülkelerin sınırlarının çizilmesinin arkasındaki neden olarak gösterilen petrolün günümüzde de küresel güç olarak adlandırılan ülkelerin stratejilerini belirlemeye devam ettiği gözlemlenmektedir. Dahası, petrolün global ekonomi için taşıdığı değer gelecekte de petrole dayalı küresel stratejilerin yapılmasını zorunlu kılacağı öngörülmektedir.

Günümüzde uluslararası her alanda meydana gelen ve jeopolitik faktörler olarak nitelendirilen gelişmeler ve değişimler, ülkelerin petrol stratejilerini önemli ölçüde etkileme gücüne sahip bulunmaktadır. Ülkelerin petrol potansiyelleri ve jeopolitik konumları ülkelerin küresel stratejilerdeki önemini belirlemektedir ve bu bağlamda Orta Doğu ve Avrasya, bölgelerindeki ülkeler küresel stratejilerin ve uluslar arası rekabetin odak noktasını oluşturmaktadırlar. Dahası, günümüzde petrolün bulunduğu yer kadar petrolü küresel pazarlara ulaştıracak olan yollar gibi jeopolitik faktörlerin de küresel aktörler olan ülkelerin petrol stratejilerini belirlemede önem kazandığı gözlemlenmektedir. Bu nedenle, jeopolitik ve jeostratejik önemi göz önünde bulundurulduğunda, uluslar arası enerji pazarlarının arz ve talep marketlerini birleştiren bir köprü durumundaki Türkiye bugün küresel petrol stratejilerinin odak noktasında durmaktadır. BTC boru hattının tamamlanmasıyla Türkiye'nin önemi daha da artmıştır, bu nedenle Türkiye istikrarlı ekonomi ve siyasi politikalar izlemeli, bölgesel ve küresel bir aktör olarak önemini devam ettirecek stratejiler geliştirmelidir.

ABSTRACT

In the economic and political strategies of nations that compete in international arena, oil has been of the prior importance since its discovery. Oil, which played a major role in all sorts of struggles and wars and marked as the reason behind the drawing of the borders of the countries in the history of international competition, is observed to determine the strategies of the countries that can be counted as global powers at the present day. Furthermore, it's projected that the strategic importance of the oil for the international economy makes the oil-based strategies necessary in the future.

At the present day, progresses and changes, qualified as geopolitical factors, in every global area have a significant effect on the oil strategies of countries. Oil potentialities and geopolitical positions of the countries determine their importance in the global strategies and in this context Eurasian and Middle Eastern countries are on the focus of global oil strategies and global competition. Furthermore, it is observed that not only the geography in which oil exists but also the geopolitical factors such as the oil transportation routes gained importance in the oil strategies of global actors. Thus, bearing in mind its geopolitical and geostrategic position, today Turkey stands at the focusing point of global oil strategy for being an important bridge unifying supply and demand of international energy markets. With the completion of BTC Pipeline, Turkey's importance increased further, thus Turkey should follow stable policies in economy and politics, and develop strategies to keep its position as an important regional and global actor.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

Özet	ii
Şekiller Listesi.....	v
Kısaltmalar	vi
GİRİŞ	1
1. PETROL VE PETROL ENDÜSTRİSİ	
1.1. Petrol, Önemi ve Tarihi.....	3
1.2. Petrol Endüstrisi.....	5
1.3. Küresel Petrol Stratejilerinin Tarihsel Perspektifi.....	7
2. KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ	
2.1. Petrolün Artan Ekonomik Değeri ve Gelecek Öngörülleri	10
2.2. Petrol Stratejilerinde Senaryolar.....	13
2.3. Dünya Ham Petrol Rezervleri.....	22
2.4. Dünya Ham Petrol Üretimi.....	29
2.5. Avrasya Petrolleri.....	30
2.5.1. Avrupa-Asya Petrol Rezervleri.....	31
2.5.2. Avrasya Bölgesinde Ham Petrol Üretimi.....	31
2.6. Devletlerin Petrol Politikaları.....	32
2.6.1. ABD'nin Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası.....	32
2.6.2. Rusya'nın Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası.....	38
2.6.3. Çin'in Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası.....	42
2.6.4. Avrupa Birliği'nin Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası.....	46
2.6.4.1 AB ve Rusya.....	47
2.6.4.2 AB ve Basra Körfezi.....	47
2.6.4.3 AB ve Kuzey Afrika.....	48
2.6.4.4 AB ve Hazar Havzası.....	49
2.6.5. Hindistan'ın Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası.....	49
3. KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ EKSENİNDE TÜRKİYE'NİN KONUSU	
3.1. Türkiye'de Petrol ve Doğalgaz durumu.....	53
3.1.1. Konuya Panoramik Olarak Bakış.....	53
3.1.2. Türkiye'de Petrol.....	54
3.1.3. Türkiye'de Doğalgaz.....	56
3.2. Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları.....	58
3.3. Yapılması Hedeflenen Boru Hatları.....	62
SONUÇ	64
EKLER	70
KAYNAKÇA	72

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 Kırmızı Hat Anlaşması Haritası.....	21
Şekil 2 Dünya İspatlanmış Petrol Rezervleri.....	26
Şekil 3 Dünya İspatlanmış Bölge Petrol Rezervlerinin 1986,1996 ve 2006 Yıllarındaki Yüzdeler Dağılımı.....	27
Şekil 4 Bölgelere Göre Petrol Üretimi.....	30
Şekil 5 Bölgelere Göre Petrol Tüketimi.....	31
Şekil 6 Saptanmış Ham Petrol Yatakları.....	55
Şekil 7 Türkiye ve Çevresindeki Bölgelerde, Mevcut Bulunan ve İnşası Planlanan Petrol Boru Hatları.....	58

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGSP	: Avrupa Güvenlik Savunma Politikası
AIOC	: Azerbaijan International Operating Company
ARGE	: Araştırma Geliştirme
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMM	: Büyük Millet Meclisi
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş.
BP	: British Petroleum
BPCL	: Bharat Petroleum Corporation Limited
CENTCOM:	Central Command
CERA	: Cambridge Energy Research Associates
CNOOC	: China National Offshore Oil Company
CNPC	: China National Petroleum Corporation
CSIS	: Centre For Strategic And International Studies
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EIA	: Energy Information Administration
G-8	: Sanayileşmiş 8 Zengin Batılı Ülke
GAIL	: Erstwhile Gas Authority Of India Limited
GSMH	: Gayri Safi Millî Hâsıla

IMO :International Maritime Organisation

INOGATE: International Oil And Gas Transportation For Europe

IOC : India Oil Company

LNG : Lıquide Natural Gas

MENA : Middle East And North Africa

MEP : Main Export Pipeline

MT : Milyon Ton

NATO : North Atlantic Treaty Organization

OECD : Organisation For Economic Co-Operation And Development

ONGC : Oil And Natural Gas Company

OPEC : Organization Of The Petroleum Exporting Countries

OVL : Onge Vıdesh Limited

SİNOPEC: Sın Oil And Chemical Company

SOCAR : Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi

SSB : State Statistical Bureau

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TPAO : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı

TPC : Turkish Petroleum Company

TPE : Ton Petrol Eşdeğeri

TRACECA: Trans Corridor Europe-Caucasus-Asia

USA : United States Of America

GİRİŞ

Petrol, savaş ve strateji bu üç kelime günümüzde en çok kullanılan üç sözcüktür. 20. Yüzyılın başlarından itibaren petrol, petrolün denetim ve pazarlamasını elde tutmak, ulusal ve uluslararası düzeyde etkin bir güç olmanın simgesi haline gelmiştir. Ancak, bu gücün uluslararası ilişkilerde açık bir biçimde hissedilmesi 1970'li yıllardan sonra olmuştur. 20. Yüzyılın son çeyreğindeki ekonomik yarışmalar, bölgesel çatışmalar ve etnik rekabet arasında petrol yine gündemin ön sıralarında yer almaktadır. Çünkü, petrol ve petrol endüstrisi, çağımızda çok iyi anlaşıldığı gibi, uygarlık dünyasının en itici unsuru haline gelmiştir.

Çalışmada, küresel petrol stratejilerinin jeopolitik açıdan dünya ve Türkiye üzerindeki etkileri incelenmektedir. Küresel rekabette petrol; ekonomik, siyasi ve askeri boyutuyla ele alınmaktadır. ABD, Çin, Rusya, Avrupa Birliği ile Hindistan'ın petrol politikaları incelenmekte ve küresel ölçekte ekonomik, politik ve güvenlik açımları değerlendirilmektedir. Bu kapsamda da Türkiye'nin küresel petrol ticaretindeki konumu ve ortaya koyacağı stratejiler de ele alınmaktadır.

Çalışma toplam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; petrol ve petrol endüstrisi hakkında özet bilgi verilmekte, küresel petrol stratejilerinin tarihsel perspektifi incelenmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Petrolün artan ekonomik değeri vurgulanarak, Enerji kuruluşlarının raporlarının analizinden hareketle petrol rezerv, üretim ve tüketim verileri ile geleceğe yönelik öngörüler yapılmaktadır. Devletlerin petrol stratejileri içinde ABD, Çin, Rusya, AB ve Hindistan'ın stratejileri ve politikaları temel verilerle incelenmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise; Türkiye'nin jeopolitik konumu itibariyle uluslararası alanda askeri ve politik senaryolardaki artan önemi kapsamında günümüz

çerçevesi çizilmektedir. Sonrasında petrol kaynakları bakımından Türkiye'nin durumu, artan petrol akışına bağlı meydana gelen olası risklerin başta ulusal güvenliğe olan etkileri ve ortaya koyulacak stratejiler irdelenmektedir. Bu bölümde Bakü-Tiflis-Ceyhan ham petrol boru hattının yarattığı rekabet ve Türkiye'nin elde edeceği kazanımlar ve bunun yanında Boğazlar'a alternatif by-pass petrol hat projeleri ele alınmakta olup, Sonuç bölümünde ise; üç bölümde ele alınan konular analiz ve değerlendirmelerle irdelenerek, günümüz ve gelecek öngörülerıyla sonuca ulaşılmaktadır.

1. PETROL VE PETROL ENDÜSTRİSİ

1.1 Petrol, Önemi ve Tarihi

Petrol, insan hayatının her döneminde ve her safhasında tartışmasız bir şekilde etkisini gösteren bir madde haline gelmiştir. Özellikle 1850 lerden sonra petrol için verilen mücadeleler, bu konuyu açıkça ortaya koymaktadır.

20 nci Yüzyılın korkunç teknik ilerlemede petrolün oynadığı rol, inkar edilemez. Ayrıca, çağımızın tarihi derinliklerinden gelen ve günümüzde de sürdürülen uluslararası mücadelenin dayanak noktasını da petrolün teşkil ettiği, inkar edilemeyen bir gerçektir.

Bilindiği gibi savaş ve barış, genellikle hammadde kaynakları ile bu kaynakların bulunduğu bölgeler üzerinde ve civarında cereyan etmiş olan açık, gizli ve korkunç mücadelelerin sonucudur. Halen dünyadaki birçok ülke petrole sahip olmak, onu emin ellerde bulundurmak için çok ciddi bir mücadelenin içindedirler.

Özellikle sanayileşmiş ülkeler, petrol bölgelerini kendi ya da dost ülkelerin elinde bulundurmak ve bu yolla dünya ekonomisine egemen olmak için teknoloji çağının getirdiği her türlü imkanlarla mücadelelerini sürdürmektedirler.

Petrol, 20 nci yüzyılın en kıymetli maddesidir¹ Çağımızın insanının ve medeniyetinin refah ve gelişmesinde birinci derecede rol oynayan önemli bir unsurdur.

¹ Raif Karadağ, **Petrol Fırtınası**, 4.b., Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s.9.

Çünkü, petrol enerjidir. Kamyonları, gemileri, trenleri ve uçakları çalıştıran, evlerin ısınmasında ve yemeklerin pişirilmesinde ısıdır. Buhar ve elektrik üretebilen kaynaktır, güçtür.

Sanayi devrimi ile birlikte enerji kaynaklarına sahip olmak, üretimi ve taşıma güzergâhlarını denetim altında bulundurmak uluslararası mücadelede başarılı olmak isteyen devletlerin temel araçları arasında yer almıştır. Enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın artması, petrolü stratejik bir araca; petrol üretilen bölgeleri ise, sanayileşmiş devletlerin stratejik bir rekabet alanı hâline dönüşmesine sebebiyet vermiştir.²

Endüstrinin çarklarının dönmesini sağlayan yine petrol ve grestir. Oto lastiği, balık avı, ip, mucize kumaşlar, halılar, deterjanlar, yapıştırıcılar, boyalar ve plastikten oluşan yüzlerce ürünün temel yapım maddesi, petro-kimya maddeleri denen ve petrolden elde edilen maddelerle yapılır. Sokakları asfaltlamak, toprağı gübrelemek için kullanılan maddelerin temelinde yine petrol vardır.

Çağdaş enerjinin büyük bir kısmı, petrolden elde edilmektedir. Enerjinin insan yaşamındaki önemi ise inkar edilemeyecek kadar açıktır. Örnek olarak, Türkiye'de günde 50 bin ton petrol tüketilmektedir. Türkiye'de tüketilen enerjinin yarısına yakın kısmı ile, hemen hemen 3000 çeşit ürün türünün yapımında petrol ve petrolden elde edilen maddeler kullanılmaktadır³

20 nci Yüzyıl uluslararası ilişkilerinde oldukça önemli rol oynayan petrol nedir? Teknik bilimler yönünden petrol, katı,sıvı ve gaz halinde çıkarılan her cins karbonu kapsar. Petrolün hammaddesinin sularda yaşayan, denizlerle nehir ağızlarının kıyıya yakın kısımlarında çoğalan hayvansal ve bitkisel canlı organizma artıklarından meydana geldiği sanılmaktadır.

² a.g.e , s.10-35.

³ Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), **Petrolün Öyküsü** (Broşür), Ankara: 1995, s.13

Petrol, ancak tortul arazilerde bulunur. Bilindiği gibi, bu gün bildiğimiz karaların çoğu,milyonlarca yıl önce denizlerle kaplıydı. Bu denizlerde sayısız bitki ve hayvan yaşamaktaydı. Bunlar ölünce, kalıntıları dibe kp rd.

Denizlere akan sularla taşınan çamur ve kumlar, dibe ken bitki ve hayvan kalıntılarının üzerini tabaka tabaka örttü. Eski tabakalar, üzerine katlanan yeni tabakaların ağırlığı ile daha derinlere gömüldü. Ağırlığın giderek çoğalmasıyla oluşan basınç, ısı meydana getirdi. Yavaş yavaş bu l bitki ve hayvan artıkları,milyonlarca yıl sonra petrol ve doğalgaz haline dönüştü.

1.2 Petrol Endüstrisi

Petrolün aranıp bulunmasından son damlasının tüketilmesine kadar geçirdiği bütün safhalar, bir süreç olarak petrol endüstrisini meydana getirmektedir.

Petrolün aranması, üretilmesi, nakliyesi, satışı, tasfiyesi, depolanması, petro-kimya tesislerinde işlenmesi, ürünlerin dağıtımı gibi çeşitli kollara ayrılabilen faaliyetlerin tamamı, petrol endüstrisi kapsamına girmektedir

Petrol arama faaliyetleri jeolojik ve jeofizik etütlerin yapılmasıyla başlar ve sondajla devam eder. Ancak, petrol endüstrisine giren faaliyetlerden petrol aramaları, bir taraftan petrol endüstrisinin öteki dallarından, diğer taraftan da genel sanayi kollarından tamamen farklı özelliklere sahiptir. Petrol aramaları, diğer madenlerin aranmasında mevcut olmayan özellikler tařır⁴.

Özellikle petrol aramalarına yapılan yatırımlar, hiçbir sanayide mevcut olmayan risklerle karşı karşıyadır. Petrolün bulunması için yapılan sondaj faaliyetlerinin başarı oranının yüzde on olması, petrol arama riskinin niteliği hakkında yeterli bilgi vermektedir.⁵

⁴ Yasin Yorulmaz, **Petrol İşleme Teknolojisi ve Rafineri niteleri**, Ankara: 1983, s.17.

⁵ a.g.e., s.86.

Petrol aramalarından beklenen amaç, sadece petrollü bir kuyunun bulunması değildir. Petrole yapılan yatırımı ekonomik ve karlı kılabacak biçimde, o bölgede yeni kuyuların bulunmasını da gerektirir. Bu bakımdan arama ve üretim riskleri, petrol endüstrisinin diğer kollarına göre oldukça fazladır. Özellikle nakliye, rafinaj, petrokimya, depolama ve dağıtım faaliyetleri, normal ticari riskler dışında kalan önemli riskleri bünyelerinde taşırlar.

Petrol sektörü, nitelik itibarıyla sermaye yoğun ve büyük ölçekli olduğundan, bu endüstride çalışan firmalar, büyük bir ekonomik güç oluşturmakta, ulusal ve uluslararası düzeyde strateji uygulayabilme imkanına sahip bulunmaktadır. Özellikle strateji uygulayabilir nitelik kazanmış olan firmalar, piyasalarda belirleyici rol oynamaktadırlar⁶

Strateji belirleyici büyük petrol firmaları, sadece kendi ülkelerinde değil, diğer birçok ülkede de üretimden arıtıma ve dağıtıma kadar bütün faaliyetleri kendi kontrollerine almışlardır. Tekelci piyasayı ya da oligopolleri meydana getirmişlerdir.

Örnek olarak ABD'deki 15 büyük firmadan 5'i petrol firması olup, akaryakıt talebinin % 35' ini karşılamaktadırlar. Kendi aralarında yatay olarak bütünleşen firmalar, ülkedeki üretim, rafinaj, depolama taşıma ve dağıtım faaliyetlerinin büyük bir kısmına sahiptirler. Petrol ve petrokimya alanında ulusal ve uluslararası bir etkinliğe sahiptirler⁷

1954 Yılında yürürlüğe giren 6326 sayılı Petrol Kanunu, Türkiye'nin dünyaya açılan ilk penceresi oldu. Birçok petrol şirketine Türkiye'de petrol arama ruhsatı verildi. Ülkede birçok arama ve sondaj yapıldı. Çeşitli yerlerde tespit ve üretim kuyuları açıldı,

⁶ Fatih Örentürk, **Petrol Ekonomisi Üzerine**, Ankara: 1983, s.20.

⁷ Daniel Yergin, **Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, (Çev: K. Tuncay), Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını, 1995, s.24-50.

Raman ve Garzan sahasında işletilebilir nitelikte petrol kuyuları açıldı ve halen işletilmektedir.⁸

Türkiye petrol endüstrisi bakımından, 1986' da devreye giren Orta Anadolu Rafinerisinin önemi büyüktür. Rafinerinin işleyeceği ham petrol Irak-Türkiye Boru Hattı ile Akdeniz kıyısındaki Yumurtalık (Ceyhan)'a ve oradan Rafineriye taşınmaktadır. Terminal ile rafineri arasındaki 440 Km.lik Yumurtalık-Kırıkkale boru hattının önemi de inkar edilemez. Batman, İzmit, Ataş, Aliğa ve Kırıkkale rafinerilerinin devreye girmesiyle, Türkiye petrol endüstrisinde önemli bir mesafe katetmiştir. Birçok petrol ürünü, ihraç edilerek önemli ölçüde döviz sağlar duruma gelmiştir. Türkiye rafinerileri 33.5 milyon Ton/Yıl azami fiili kapasiteye sahiptirler.⁹

1.3 Küresel Petrol Stratejilerinin Tarihsel Perspektifi

1859'da ABD'de de açılan ilk ticari petrol kuyusundan çıkarılan petrol ateşleme ile çalışan motorun icadı ile yeni bir anlam kazanmıştır. Otomobil endüstrisi hızla gelişmiş, kısa sürede ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya'da taşıt sayısı milyonlara ulaşmıştır.¹⁰ Hızlı ekonomik gelişmeler, Batı'nın petrole olan bağımlılığını daha da arttırmış, petrol Batı için stratejik bir hammadde haline gelmişti. 20. yüzyılın başından itibaren petrolü kesintisiz olarak alabilme, rekabet eden ülkelerin dış politikalarının temel amaçlarından biri hâline gelmekteydi.

Daha öncesinde küresel enerji stratejilerinin mevcudiyetinden bahsedilemezken, 20. yüzyılın başından itibaren ortaya çıkan gelişmeler, enerji stratejilerinin ayrı bir diplomasi alanı olarak gündeme gelmesine ve uluslararası ilişkilerde belirleyici bir nitelik kazanmasına neden olmuştur.¹¹

⁸ Niyazi Acun, **Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü**, İstanbul: 1949, s. 119-432.

⁹ T.P.A.O, **a.g.e.**, s.2

¹⁰ Cenk Pala, **Odundan Atoma Küresel Enerji Serüveni**,(Taslak),2006, s.290-300.

¹¹ A. Necdet Pamir, **Bakû-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**, Ankara: ASAM Yayınları, 1999, s.34-63.

Enerji stratejilerinin temel amaçlarından belki de en önemlisi, mevcut gücü sürdürebilme ve yeni güç kazanabilme arayışı olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında enerji kaynaklarını kontrol altında tutma ve sahip olma mücadelesi, Orta Doğu üzerindeki çekişmeler, dünya politikasının yapı taşlarıdır.¹² 1950'lerden sonra görülen milliyetçilik akımları, petrol şirketlerinin millileştirilmesi ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)'nin kurulması, yine o dönemde uluslararası politikaya damgasını vuran gelişmeler olmuştur.

Ülkelerinin güdümünde hareket eden çokuluslu petrol şirketleri, her dönemde enerji stratejilerinin önemli aktörlerinden biri olarak işlevlerini sürdürmüşlerdir.

1950'lerde petrol, artık kömürden daha ucuz bir girdi olmaya başlamış ve ucuzlayan petrol ekonomik hayatın ve gelişimin temel enerjisi haline gelmişti. Piyasaya sürekli yeni petrol ürünleri çıkıyor; çeşitli sanayi kolları hızla geliyordu.¹³

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği, yeni kurulan İsrail devleti aleyhine bir tutumla Arap ülkelerinin desteğini kazanmak yönünde bir strateji izlemiştir. ABD'de de Eisenhower Doktrini ile bölgeye doğrudan müdahale imkânlarını açık tutmuş ve bölgede savaş sonrası İngiltere ve Fransa'nın boşalttığı alanı doldurma çabası içine girmiştir. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu enerji kaynakları üzerindeki mücadelesi belki de Soğuk Savaş döneminin en çarpıcı mücadelelerinden birini oluşturmuştur.

Soğuk Savaş sonrasında, ABD, dünya liderliğine soyunmuş bu stratejisi, Orta Doğu bölgesinde kendini hissettirmiştir. Ancak, günümüzde Orta Asya ve Kafkasya'daki petrol kaynakları üzerinde Rusya Federasyonu ile ABD arasında kıyasıya bir rekabet göze çarpmaktadır.

¹² CSIS - Centre for Strategic and International Studies. (2000). The Geopolitical Outlook: 2000-2020, The Geopolitics of Energy into the 21st Century, 3, Washington

¹³ Hakan AKBULUT, "Energy-Decision-Making: The Turkish Case", **Perceptions**, V:5-N:3, Eylül-Kasım 2000, s.170-179.

Petrol üreticisi ve petrol tüketicisi ülkeler arasında 1970'lerden sonra mücadeleler başlamıştır. Bu dönemde, üretici ülkeler tarafından kurulan Petrol Üreten Ülkeler Teşkilatı (OPEC) ve tüketici ülkeler tarafından kurulan Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) dikkat çekicidir. Enerji stratejilerinde örgütler vasıtasıyla mücadele dönemi başlamıştır.

İhtiyaç duyulan miktarda enerji kaynağının herhangi bir nedenle kesintiye uğramaması ve aynı zamanda, ciddi ekonomik krizlere yol açmaması “enerji arzının güvenliği” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Enerji arzının güvenliği iki temel varsayım ile ilgilidir.

Bunlardan birincisi, gelecekte enerji şokları olma ihtimali ve ikincisi, enerji kaynaklarında dışa bağımlılığın artmasıdır. Nitekim, gelişmiş ülkelerin yönetim kademelerinde yabancı petrole olan bağımlılığı azaltmanın yolları aranmaktadır.¹⁴ Bu çerçevede, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde enerji tasarrufu ve verimli enerji kullanımı enerji arzının güvenliğinin bir parçası olarak değerlendirilebilir.¹⁵

¹⁴ Joseph McMillan, **U.S. Interests and Objectives, The United States and Persian Gulf : Reshaping Security Strategy for the post-Containment Era**, ed. Richard D. Sokolsky, Washington: 2003, s.15.

¹⁵ Kennerth B. Medlock, Ronald Soligo, “Economic Development and End - Use Energy Demand”, **Energy Journal**, S.22, (Şubat 2001), s. 77-106. GÖĞER, Erdoğan. **Petrol Hukuku**. Ankara: 1967.

2. KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ

2.1 Petrolün Artan Ekonomik Değeri ve Gelecek Öngörülleri

Petrol faktörünü incelediğimiz zaman göz önüne gelen gerçek tablo şudur: Petrol politik, ekonomik ve askeri olarak paraya ve güce çevrilebilen en uygun maddedir.

Sanayileşmiş ülkelerin tarihi incelendiği zaman, bu ülkelerin endüstriyel zenginliğinde en önemli rolü yeraltı servetlerinin oynadığı görülmektedir. Bu ülkelerin, özellikle 20 nci Yüzyılda petrol ile, petrole dayalı endüstrilerini iyi kullandıkları, inkar edilemez biçimde görülmektedir.

Birinci Dünya Savaşından sonraki süreç içerisinde gelişen global güç dengesinde petrolün önemli bir faktör olarak rol oynadığı görülmektedir. Batı Avrupadaki ülkelerin petrol gibi önemli bir enerji kaynağına sahip olmamaları, başlangıçta onlar için bir tehlike olarak görülmüş ve adı geçen ülkeler petrol bölgelerinin paylaşımında yarışa girmişler ve sonuçta işi, Birinci Dünya Savaşının çıkmasına kadar götürmüşlerdir.

Ancak, gittikçe ekonomik değeri artan petrolün bazı ülkelerde hiç olmaması bulunup çıkarılmasının tehlikeli ve pahalı olması, elde edilen ham petrolün zor ve pahalı bir işleme tabii tutulmadan kullanılmaması, petrolün, rezervine sahip olmayan ülkeler için başlangıçta beliren tehlikeyi ortadan kaldırmıştır. Çünkü, ekonomik ve teknik bakımdan yetersiz düzeyde olan petrol sahibi ülkelerin bu kıymetli maddesinin değer kazanması, yine Batılıların sermaye ve teknolojisi sayesinde olmuştur. Dolayısıyla, petrolün bulunup çıkarılmasından, rafinerisi ve pazarlamasına kadar geçen işlemler için, Batılı devletler ile şirketlerin yardımı gerekli olmuştur.

Petrol endüstrisinin doğumu, insanlığa kömür çağında gerçekleştiremediği birçok fikir ve amacı gerçekleştirmek imkanını vermiştir.¹ Petrol ve endüstrisinin doğumu ile insanlığın düşünceleri değişmiş ve yeni fikirlerle buluşların ortaya çıkması sürat kazanmıştır. Petrol endüstrisi, bir gelişme süreci içinde değişmiş ve yeni fikirlerle buluşların ortaya çıkması insanlığın yaşamına yepyeni bir dinamizm getirmiştir. Petrol madeninin bünyesinde bulunan dinamizm ve değer, Birinci Dünya Savaşı ile açıkça ortaya çıkmış ve insanlığın kafasına vazgeçilmez madde olduğu imajı yerleşmiştir.

20 nci yüzyılda tüm ulusların ve tek tek fertlerin ekonomik, politik ve sosyal hayatlarının ayrılmaz bir parçası haline gelen petrolün ve petrol endüstrisinin değerini en iyi ABD anlamış ve kazanç, getiri elde etme bakımından en çok o, kullanmıştır.

Gerçi ABD, dünya petrol rezervlerinin en büyük kısmına sahip değildir. Petrol rezervleri bakımından Orta Doğu'nun üstünlüğü tartışılmaz. Ancak, bu ülkelerin de geri kalmış ülkeler olduğu inkar edilemez. Bu nedenle, başta ABD olmak üzere tüm sanayileşmiş ülkeler petrol bölgelerini kendi nüfuzlarına almışlar ve şirketleri vasıtasıyla petrol sanayiine sokmuşlardır. Petrol onlar için vazgeçilmez meta haline gelmiştir.

Modern ekonomilerin temel unsurlarından olan petrol ve endüstrisi ; ona sahip olan ülkeyi de modern ekonomiye sahip kılmaktadır. Bu nedenle petrolün ekonomik değeri tartışılmaz.

Birinci Dünya Savaşından sonraki süreç içindeki gelişmeler petrol ve petrol endüstrisine sadece enerji kaynağı olmaktan ileri bir değer ve önem kazandırmıştır.

¹ Wilhelm Jensen, **Energy In Europe: 1945-1980**, London: 1967, s.59

Petrolün ekonomik değeri konusunda özetle aşağıdakileri söylemek mümkündür ²

Öncelikle petrol, yeni endüstri kollarının kurulmasını sağlamıştır. Bütün endüstri kolları arasında işbirliği ve dayanışma fikrini yaygınlaştırmış ve kuvvetlendirmiştir. Genel olarak üretilen mal ve hizmetlerin kalite ve kantitesini yükseltmiştir. Petrol endüstrisi ihtisaslaşma ve işçiliğin artmasını sağladığı gibi milli gelirleri de artırmıştır. Petrol endüstrisi yeni imkanlar ve yeni piyasalar açılmasına sebep olmuştur.

Geçmişte olduğu gibi, stratejik bir ham madde olan petrol ve bununla birlikte diğer fosil kaynaklar üzerinde, 21. yüzyılda da, mücadele sürecektir. Başta ABD olmak üzere, Çin, AB üyesi ülkeleri gibi büyük ekonomilerin gelişmeleri çerçevesinde petrol ihtiyaçları artacaktır. Yeni enerji kaynakları veya alternatiflerinin petrolü ikamesi ise orta vadede mümkün görülmemektedir.

ABD, kendisine çok yakın jeoekonomik kaynak merkezlerinin kullanılmasına öncelik vermekte, böylece OPEC'e bağımlılığını artırmamaya çalışmaktadır. Ancak, özellikle Orta Asya ve Azerbaycan'da var olduğu tahmin edilen petrol rezervleri kesinleşirse, ABD'nin bu bölgede (özellikle Afganistan'da) varlığını tahmin edilenden çok daha fazla bir süre sürdürme yönünde gayretlerini artırabileceği öngörülmektedir. Yine de, dünya rezervlerinin çok büyük bir kısmının bulunduğu Orta Doğu'da ABD'nin üstlendiği etkin rolün bu çerçevede devam edeceği değerlendirilmektedir.

Genişleme sürecini hızlandırmaya çalışan AB, gelecekte ortaya çıkabilecek olan petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla, kendine özgü stratejiler geliştirme arayışındadır. Bu kapsamda, Almanya ve Fransa liderliğindeki AB'nin, enerji bölgeleri olan Orta Doğu ve Hazar Bölgesi petrollerine yakın ilgisini artırarak sürdürebileceği düşünülmektedir. Nitekim AB de, ABD'nin izlemiş olduğu "çoklu boru hatları politikası"nı benimseyerek, Orta Doğu, Orta Asya ülkeleri ve Kuzey Afrika'dan Avrupa'ya uzanan doğalgaz ve petrol boru hatları ile ilgili yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak, nükleer santrallerini kapatma kararı alan AB, görünür gelecekte ortaya çıkacak enerji açığını başta AB - RF Enerji Diyalogu ve INOGATE Programı

² Yergin, a.g.e., s.886

olmak üzere farklı kaynak grubu ülkelerinden karşılamaya çalışacağı değerlendirilmektedir.

Geleceğin hem ekonomik, hem de stratejik anlamdaki süper ülke adayı Çin, ABD'nin petrol ve doğalgaz konusunda da en önemli rakibi olma yolundadır. Çin, Hazar bölgesi ülkelerinden enerji kaynakları temin etmek üzere çeşitli projeler geliştirmeye çalışmaktadır. Ancak, hızla artan tüketimlerini sadece bu bölgeden karşılamaları imkânsız olduğundan, 21. yüzyılın ekonomik merkezi olmasına kesin gözle bakılan Çin-Hindistan eksenindeki ülkelerin, Orta Doğu petrollerine olan ilgisinin artabileceği değerlendirilebilir. Dolayısıyla bu ülkeler petrolün taşındığı uluslararası sulardaki deniz güçlerini (hem donanma, hem de deniz ticaret filosu) artırmak ve Orta Doğu politikalarında etkin rol oynamak isteyeceklerdir.³

Dünya petrol üretiminde zirve yılının yaşanmasından sonra enerjinin arz güvenliği konusunun öneminin daha da artacağı düşünülmektedir. Orta Doğu ülkelerinin, dünyanın geri kalan üretim alanlarına göre çok daha büyük bir kapasite ve maliyet avantajına sahip oldukları değerlendirildiğinde, önümüzdeki 20 – 25 yıllık bir dönemden sonra, dünya petrol üretiminde Orta Doğu'nun yanında Hazar Havzası ve Orta Asya'nın ağırlık kazanabileceği; bu nedenle, AB'nin en az ABD kadar Orta Doğu'da etkin olmak isteyebileceği değerlendirilmektedir. Bu dönemde olduğu gibi gelecekte de, başta ABD olmak üzere AB'nin başat ülkeleri Fransa ve Almanya ile Çin enerjinin arz güvenliği üzerinde değil, enerji kaynaklarının paylaşımı alanında yoğunlaşacaklardır.

2.2 Petrol Stratejilerinde Senaryolar

Zenginliğin ölçüsü olan kaynaklar, rekabette önemli rol oynamıştır. Ham madde ve kaynakları kontrol altına alma, sahip olma amacıyla farklı stratejik senaryolar ortaya konulmuş, hatta mücadeleler ve savaşlar yapılmıştır.

³ A.Necdet Pamir, "Kafkasya'daki Enerji Kaynaklarının Arz Güvenliği ve Kafkasya Siyasetine Etkileri", **Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**, 14 Nisan 2004, s.53

1859 yılında Edwin L. Drake'in Pennsylvania'da ilk modern ve ticari amaçlı petrol kuyusunu açması ile petrol iktisadi alanda bir mal ve endüstri hâline gelmeye başlamıştır.⁴ Dünya üzerinde küresel güç olma niteliğini oluşturan, enerji ve ham madde üstünlüğünü elinde bulundurma fikri benimsenmiştir.

Ülkelerin küresel petrol stratejilerinde bölgelerin değişmediği gözlenmektedir. Orta Doğu tarihsel boyutta stratejik önemi hep korumakla birlikte, gelecek öngörülerinde büyük rezerv potansiyeline sahip olduğu belirtilen Hazar Havzası ve Orta Asya bölgesi kaynaklarının da günümüzdeki önemi artarak devam etmektedir. Bu bölgeler küresel rekabette başat ülkelerin esas ilgi alanlarıdır. Bu ülkeler kendi petrol şirketleri ile birlikte hareket ederek başta ekonomik olmak üzere farklı açılardan strateji ortaya koymaktadırlar.⁵

Küresel rekabette rol oynayan devletler için; ülke dışındaki bölgelerdeki petrolün kontrolü önemli bir dış politika hedeflerinden biridir. Bu kapsamda uluslararası petrol ilişkileri ticari ölçekli olmuş, ulus devletler ve petrol şirketleri birlikte hareket etmişlerdir. Bu şekilde hareket edilmesinin en önemli sebebi; ekonomik kazanç ve politik üstünlük yoluyla, yüksek kâr arayışı doğrultusunda hükümetler ile şirketler arasındaki kurumsal sınırların ötesindeki karar alma mekanizmasını kullanarak, doğal kaynakları ve ticari imtiyazları elde etmek için yabancı bölge ve ülkelerdeki konumlarını güvence altına almak⁶ olmuştur. 20. yüzyılın başlangıcından itibaren batılı güçler, Fransa, İngiltere ve ABD; sadece Almanya ve Sovyetler Birliği gibi diğer güçleri bölge dışında tutmak için çaba sarf etmemiş, aynı zamanda birbirleri ile de rekabet ve mücadele etmişlerdir. Orta Doğu'da

⁴ Yergin, a.g.e., s.11-14 .

⁵ Cenk Pala, **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni ABD-Petrol-Dolar**, (Yeni Basım Taslak), İstanbul:Eylül 2005, s.230.

⁶ Gregory Nowell, **Mercantile States and the World Oil Cartel 1900-1939**, London: Cornel University Press, 1994, s.12.

ülke petrol şirketlerinin mücadelesi şeklinde oluşturulan farklı senaryolar ortaya çıkmıştır.⁷

Petrol kaynaklarına yönelik senaryolar kapsamında ilk olarak Chester Projesi ele alınacaktır. 19. yüzyılın son dönemlerine doğru bölgede zengin petrol yataklarının olduğuna ilişkin raporların artmasına paralel olarak, Avrupalı güçlerin de Ortadoğuya olan ilgisi artmıştır⁸. Hindistan yolu üzerindeki stratejik konumundan dolayı genelde Orta Doğu, İngiltere'nin sürekli kontrol etmek istediği bir bölge olmuştur⁹ Rusya'nın en önemli amaçlarından birisi sıcak denizlere inektir. Bu nedenle Orta Doğu; bu iki ülkenin birbirleri ile ve Fransa ile ve daha sonraki yıllarda da hepsinin birlikte Almanya ile küresel rekabetinin ortak alanı içerisine girmiştir. İngiltere, Mısır'ı ele geçirmeyi başarmış, Mezopotamya'da öncelikle ulaşım yollarının kontrolünü ele geçirmeyi hedeflemiştir.¹⁰

1901 yılında bir Alman teknik komisyonu, Orta Doğu petrol kaynakları hakkında yaptığı bir araştırma için hazırladığı raporda bölge için: gerçek bir petrol gölü ifadesini kullanmıştır. Alman gazeteci Dr. Paul Rohrbach Musul bölgesini ayrıntılı bir biçimde gezmiş ve Musul petrollerinin işletilmesinin Rusların Kafkasya'daki petrol kuyularının işletilmesinden çok daha kârlı olacağı fikrini de yazısında belirtmiştir. Bu tarihten itibaren küresel güçler tarafından en önemli küresel petrol senaryolarından biri, uygulamaya konulmaya başlanmıştır.

1904 yılında Bağdat demiryolunun planlayıcısı olan Alman Deutsche Bank, bir yıl gibi kısa süre içerisinde işletmeye başlama şartı ile Osmanlı Hükümeti'nden Fırat ve Dicle Vadilerinde esaslı bir petrol araması izin ve imtiyazına sahip

⁷ Christopher Tugendhat and Adrian Hamilton, **Oil-The Biggest Business**, London: Eyre Methuen Press,1975, s.82

⁸ Bilmez Bülent Can, **Demiryolundan Petrole Chester Projesi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, s.93

⁹ **a.g.e.**, s.44-48.

¹⁰ Süleyman Kocabaş, **Türkiye ve İngiltere**, İstanbul: Vatan Yayınları 1985, s.35-36.

olmuştur.¹¹ 5 Mart 1903 tarihli Bağdat Demiryolu imtiyazına ve bu imtiyazın 22. maddesine dayanarak Musul'un petrolle tanınan bölgesinden geçecek demiryolları boyunca, rayların her iki yanındaki yer altı kaynaklarının sondaj ve çıkarma haklarına sahip olduğunu ilan etmiş, aynı zamanda başka yan demir yolu hatlarının da aynı şekilde geçerliliğini koruyacağını belirtmiştir¹²

Özellikle Orta Doğu ve Anadolu'da planlanan her demir yolu projesi, aynı zamanda bir petrol yatırımının altında yatan gerçek hedef olmuştur. 1904 ile 1914 yılları arasında en başta İngiliz, Alman ve Amerikan kuruluşları arasında olmak üzere bölge petrolüne ilgi artmıştır¹³. Almanya bölgenin petroleri için verdiği mücadelesini demiryolları için verdiği rekabet mücadelesi ile iç içe yürütmüştür. Almanya'nın en büyük rakibi İngiltere ise özellikle İran'daki ve Orta Doğu'daki petrol yataklarına ilişkin çalışmalara yer vermiştir. Amerikan şirketleri; Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik şehirlerinde açtıkları temsilcilikleri aracılığı ile özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrasında küresel rekabette petrol stratejilerini, ABD lehine dönüştürmüşlerdir.¹⁴. ABD Deniz Kuvvetleri'nden Amiral Colby Chester'ın Projesi ile küresel rekabet yeni bir boyut kazanmıştır.

1927 yılında yayımlanan Almanca bir kitapta; 99 yıl sürecek demir yolu imtiyazı ile birlikte, rayların her iki tarafından 20 km.lik bir mesafedeki yer altı kaynaklarının işletme haklarının da verildiği, imtiyaza eklenen bu hakların öncelikle Ergani'nin bakır, Musul'un petrol yatakları ve Chester tarafından tahmin edilen Bitlis ve Van'ın petrol kaynakları ile ilgili olduğu ifade ediliyordu.¹⁵:

¹¹ Can, **a.g.e.**, s.102 den Walter Schweer, Die Türkisch-Persische Erdölvorkommen, Hamburg: 1919, s.27-28

¹² Can, **a.g.e.**, s.105 den Inge Baumgart, Die Interessen der Deutschen Bank am Mesopotamischem Erdöl, Hamburg: 1988, s.50.

¹³ Marian Kent, **Oil and Empire**, London: The Macmillan Press, 1976, s.17.

¹⁴ Can, **a.g.e.**, s.112.

¹⁵ Can, **a.g.e.**, s.122-123 den Karl Hoffman, Öpolitik und Angelsaechsischer Imperialismus, Berlin: Ring-Verlag, 1923, s.111.

Bu arada asıl Chester Projesi olarak bilinen ve TBMM tarafından 9 Nisan 1923 tarihinde onaylanan demir yolu yapımı ve yer altı kaynaklarının işletilmesine ilişkin anlaşma şu şartları içermektedir¹⁶:

- İmtiyaz sahibi şirket hiçbir kilometre garantisi veya ücret almadan Anadolu'da yaklaşık 4.400 km. uzunluğunda demir yolu inşa edecek,
- Biri Samsun'da olmak üzere Karadeniz kıyısında iki ayrı liman inşa edilecek ve inşaat maliyetini karşılamak üzere Akdeniz Kıyısında Yumurtalık'ta bir liman inşa edilecek,
- İnşa edilen bu demiryolları hatları ile limanlar ve bu hatların iki yanında toplam 40 km.lik şerit içindeki mevcut ve bulunacak tüm maden kaynaklarının 99 yıllığına işletme hakkına sahip olunacak,
- Döşeme demiryolları 1.435 metre eninde, normal tek hat şeklinde olacak ve ikinci bir hattın döşenmesi için yeterli bir arazi bırakılacak,
- Sivas-Harpur-Ergani-Diyarbakır-Bitlis; Harput-Yumurtalık; Musul-Kerkük-Süleymaniye; Samsun-Havza-Amasya-Zile-Sivas; Musaköy-Ankara; Çaltı-Erzurum-Doğu Beyazıt; Aşkale-Karadeniz kıyısı; Hacı Şefaati-Kayseri-Ulukışla üzerinden geçecek demir yolu hatları yapılacaktır.

Bu şartlarda elde edilecek imtiyazlara karşı uluslararası alanda yer alan ülkeler Chester Projesi'ne karşı muhalif politikalar ortaya koymuşlardır. İngiltere, Almanya, Fransa ve Rusya; Chester'ın girişimlerini yakından takip etmiş ve her fırsatta, projede planlanan değişik hatlara karşı muhalefet etmişlerdir. Bu ülkeler tarafından,

¹⁶ Yahya Sezai Tezel, **TBMM'de Yabancı Sermaye Sorunu-Bir Örnek Olay**, No:25/1, Ankara: SBF Dergi Yayınları, 1970, s.294-304.

Chester Projesi'nin dürüst olmayan rekabet yöntemleri kullanılarak ortaya konulduğu öne sürülmüştür¹⁷. Almanya bu projeyi, petrol için verilen mücadelede ABD'yi bir rakip olarak görmenin yanında, pek de arzu edilmeyen bir durum olan rekabetin büyümesi olarak da görmüştür. İngiltere muhalif tutumları ile ABD'yi bu paylaşımın dışında tutmayı amaçlamıştır. Fransızlar ise, projeye başlangıç aşamasından itibaren kendi nüfuz alanlarına yönelik olarak yapılmış bir müdahale kapsamında muhalefet etmiştir¹⁸. Özellikle buna karşın Chester Projesi'ne karşı çıkan devletler ve onların desteklerini alan petrol şirketleri de, farklı demir yolu projeleri ile Osmanlı Devleti'ne başvurmuşlardır. Başvurularda; Chester Projesi'nde en önemli bölgeler olarak ele alınan Doğu Anadolu ve Karadeniz'e yönelik olarak; Karadeniz Limanı Samsun ile ulaşımın kilit noktası olan Sivas arasında planlanmış hatlara karşı, kendi yeni projeleri ile farklı imtiyazların alınmasının amaçlandığı gözlenmektedir. Ancak Rusya, özellikle bu hattın yapımını içeren projelerin tamamına karşı çıkmış, Osmanlı Devleti'nin bölgede bir demir yolu yapımına yönelik olarak, Avrupalı diğer güçlerle her türlü anlaşma olasılığını engellemeye çalışmış ve Osmanlı ile ikili bir anlaşmaya varmak için görüşmelerini sürdürmüştür¹⁹.

Lozan'da son oturumdaki görüşmeler sonucunda Amerikan ve Türk Delegasyonlarının isteği doğrultusunda, savaş öncesi tüm imtiyaz anlaşmalarının geçersizliği kabul edilmiştir²⁰.

İkinci olarak incelenecek olan senaryo Kırmızı Hat (Red Line) Anlaşmasıdır. Petrol şirketleri Orta Doğu'da keşfedilmemiş alanlar aramaya yönelmiş ve o dönem içerisinde güçlü ülkeler ile birlikte küresel petrol stratejilerinde önemli rol oynamışlardır. 1920 yılına gelindiğinde, dünya petrol

¹⁷ Can, **a.g.e.**, s.137.

¹⁸ Kent, **a.g.e.**, s.28.

¹⁹ **a.g.e.**, s. 25-33.

²⁰ John Denovo, **American Interest and Policies in the Middle East, 1900-1939**, ABD: Minneapolis The University of Minnesota Press, 1963, s.148-149.

endüstrisinde yedi kız kardeş ve büyükler (Majors) olarak da tanımlanan yedi büyük şirket bulunmaktaydı. Bu şirketler²¹:

- Standard Oil of New Jersey (Humble Oil, Exxon veya Esso),
- Standard Oil of New York (Socony-Vacuum, Socony-Mobil, Mobil),
- Standard Oil of California (SoCal, Chevron),
- Gulf Oil Corporation (Gulf),
- The Texas Oil Company (Texaco),
- British Petroleum (Anglo-Persian, Anglo-Iranian, BP),
- Royal Dutch / Shell Petroleum Company (Shell).

Bu şirketlerin hepsi ; ham petrol endüstrisinin birbirine bağlı her aşamasında faaliyet göstermekteydiler. Bu şirketlerle birlikte özellikle Orta Doğu'da faaliyet gösteren Fransız şirketi Compagnie Française des Petroles (CFP) de, bazı yazarlarca dönemin sekizinci dev petrol şirketi olarak anılmaktadır.

Bir yandan 1920 yılında ülkede yaşanan enerji krizi öte yandan dış rezervlerde olası bir İngiliz-Hollanda tekeli gündeme gelince ABD, Amerikan petrol şirketleri vasıtasıyla Orta Doğu'ya yönelmiştir. Orta Doğu petrol endüstrisine, Amerikan petrol şirketlerinin bu bölgede faaliyetlerini giderek arttırması ile tam anlamıyla dâhil olmuştur.²² Artan rekabet ile birlikte Orta Doğu petroleri, farklı imtiyazların sağlanması ile yukarıda belirtilen büyük şirketler tarafından

²¹Sevil Yıldırım, **Dünyada ve Türkiyede Petrol**, Ankara:DTM Yayınları, 2003, s.16.

²² Edith Penrose, "Oil and International Economy: Multinational Aspects 1900-73", Ed. by R. W. Ferrier and A. Fursenko, **Oil in the World Economy**, London:Routledge, 1989, s.8-9.

paylaşmıştır.²³ ABD, Orta Doğu'nun İngiliz hâkimiyeti altındaki bölgelerine Amerikan şirketlerinin de girişine izin verilmesi için, İngiliz Hükümeti'ne yoğun baskı yapmıştır. ABD, bölgede hiçbir tekele izin vermeyen ve ayrıca hiçbir İngiliz şirketinin de kesinlikle bölge dışında kalmasına yol açmayacak Amerikan sermayesi ile petrolcülerine eşit şans verilmesi prensibine dayanan bir tür Açık Kapı Politikası (Open Door Policy) izlenmesi için ısrar etmiştir²⁴.

Açık Kapı Politikası'nın başlatıldığı 1922 ile 1928 döneminin ardından, İngiliz Hükümeti, Orta Doğu'da yedi büyük şirketin ilk ortak teşebbüsü konumundaki, Ekim 1912'de kurulan Turkish Petroleum Company (TPC)'den, iki Amerikan şirketinin de pay almasını onaylamıştır. İşte bu tarihten itibaren Amerikan petrol şirketleri de, Orta Doğu'da etkin olmaya başlamışlardır.

1920'lerin sonlarında dünya petrol piyasasında olası bir ucuz ham petrol fazlasının TPC üyelerini tehdit edebilecek boyutlara ulaşmasını önlemek amacıyla, 31 Temmuz 1928 tarihinde tüm ortaklar tarafından Kırmızı Hat (Red Line) Anlaşması imzalanmıştır. Konsorsiyum, Anglo-Persian Oil Company (BP), Royal Dutch Shell Group (SHELL), Compagnie Française des Pétroles (TOTAL) ve Near East Development Corporation (ESSO) şirketlerinden oluşmuştur²⁵.

Kırmızı Hat Anlaşması; Osmanlı İmparatorluğu'nun eski toprakları üzerinde anlaşma taraflarının söz sahibi olacağı petrol yatakları arasındaki; kuzeyde İstanbul'dan güneyde Aden körfezine kadar uzanan, sonuçta da tüm Arap yarımadasının neredeyse tamamını kapsayan bir alanı, kırmızı çizgiler ile Şekil-1'de gösterildiği gibi bizzat çizmiştir. Anlaşma uyarınca hiçbir şirket, diğer

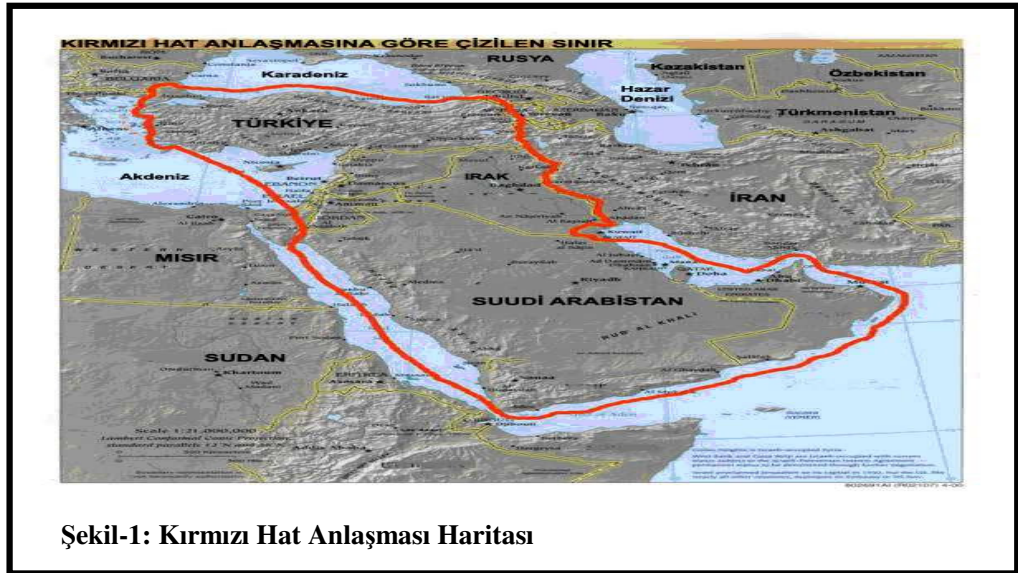
²³ Anthony Sampson, **The Seven Sisters**, London: Coronet Books, 1976, s.84.

²⁴ Alan L. Olmstead, "The US Energy Crisis of 1920 and the Search for New Oil Supplies", Ed. by R. W. Ferrier and A. Fursenko, **Oil in the World Economy**, London: Routledge, 1989, s. 83-93.

²⁵ Ian Skeet, **OPEC: Twenty-five Years of Prices and Politics**, Cambridge: Cambridge University Press 1989, s.4-5 den Zuhayr Mikdashi, **A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions 1901-65**, New York: Frederick A. Praeger, 1966, s.9-13.

ortakların izni veya katkısı olmaksızın eski Osmanlı İmparatorluğu topraklarında keşfedilecek petrol yataklarını işletemeyecektir

Kırmızı Hat Anlaşmasıyla, bugünkü Türkiye, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar ve Basra Körfezi boyunca sıralanmış Birleşik Arap Emirlikleri'ni kapsayan ancak Kuveyt, İsrail, Ürdün ve İran'ı dâhil etmeyen bir bölgede; ham petrol üretimi, satın alımı ve işlenmesi konularındaki mevcut rekabetin ortadan kalkmış olmasının yanında Kırmızı Hat TPC üyelerine, Orta Doğu genelinde büyük ve önemli bir üretim ve imtiyaz hakkı sağlamıştır. Kırmızı Hat Anlaşması ile dünya petrol endüstrisinde rol oynayan başta ABD olmak üzere küresel rekabetteki önemli ülkelerin, rekabet payındaki etkinlikleri önemli oranda artmıştır.

Şekil-1: Kırmızı Hat Anlaşması Haritası

Kaynak: BOĞUT , Şükrü.” Musul Petrolleri ve Lawrence İle Huntington Arasında Bir Petropolitik”(Çevrimiçi)http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_03.html (Erişim Tarihi: 12.09.2007)

1939-1952 döneminde İngiltere'nin Orta Doğu petroleri üzerindeki kontrol oranı % 76'dan % 33'e gerilerken, ABD'nin payı sürekli bir artışla % 17'den % 59'a yükselmiştir²⁶

Bu süreçte incelenen senaryolar kapsamında ele alınan anlaşmalar ve projeler petrol şirketlerinin, ödedikleri düşük orandaki sabit vergi miktarı karşılığında gümrük vergisi dâhil tüm vergilerden muaf tutulmalarını sağlamış, kapsadığı süre içerisinde, yapıldığı bölge ülkelerinin özel ve siyasal kısıtlamalarını ve etkilerini içermemiş, üretici ülkelerin, petrolün işletilmesi ve endüstrisinin yönetimi konularında hiçbir söz hakkı bulundurmamıştır.

Küresel rekabette rol oynayan dönemin büyük güçlerinin kaynaklar üzerindeki etkinliklerini ve kontrollerini sağlamak amacı ile her türlü aracı kullanmış olduğu gözlenmektedir. Üretici ülkeler karşısında giderek güçlenen petrol şirketleri, üretim ve fiyat politikasına ilişkin karar verme sürecinde tam ve etkin bir kontrol sağlamışlardır.

2.3 Dünya Ham Petrol Rezervleri

Türkiye'yi 'petrol okyanusları ile çevrili bir ada' olarak tanımlamak mümkündür. Dünya petrollerinin % 65-75'i Türkiye'nin sınırlarının bitiminde başlar²⁷. Bu haliyle Ortadoğu dünyanın rakipsiz en büyük doğalgaz ve petrol rezervlerine sahiptir. Kuzeyde ise Rusya 2006 yılı verilerine göre dünyanın en büyük 2. petrol üreticisidir²⁸. Doğalgaz konusunda da Rusya onlarca yıldır Avrupa'nın en büyük tedarikçisidir. Doğu'da ise Hazar Havzası yeni gelişiyor olmakla birlikte dünyanın en çok ümit veren petrol ve doğalgaz yataklarına sahiptir. Orta Asya ve Kafkasya bölgelerinin kanıtlanmış petrol

²⁶ Pala, **a.g.e.**, s.64.

²⁷ Sedat Laçiner, "Türkiye'nin Enerji Güvenliği", Şubat 2006, (Çevrimiçi) <http://www.usak.org.uk> (Erişim Tarihi:15.07.2007)

²⁸ EIA,Turkey Energy data October 2006 Report, (Çevrimiçi) www.eia.doe.gov (Erişim Tarihi: 19.09.2007)

rezervleri çeşitli hesaplara göre 15-40 milyar varil arasında değişmektedir. Aynı kaynaklar 70-150 milyar varillik ek bir rezervin de yakın bir zamanda ortaya çıkabileceğini savunmaktadırlar.

Dünyada 2006 yılı itibariyle BP'nin verilerine göre 1208.2 milyar varil²⁹, ispatlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Gelecek öngörülere kapsamında petrole 39 yıllık bir ömür biçilmektedir. Dünya petrol rezervlerinin bölgelere göre dağılımına baktığımızda Orta Doğu 742.7 milyar varil ile dünya petrol rezervinin % 61.5'ine sahiptir. (Şekil-2, Şekil-3)

Orta Doğu Bölgesinde Suudi Arabistan, dünya toplam rezervinin % 21.9'u (264,3 milyar varil) ile en zengin petrol rezervlerine sahip ülkedir³⁰. OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries)'te en büyük etkinliğe sahip olan Suudi Arabistan, dünyadaki en düşük yeni rezerv keşif maliyetine ve petrol üretim maliyetine sahiptir. Suudi Arabistan'dan sonra en fazla rezerve sahip ülke İran'ın % 11.4 (137.5 milyar varil), Kuveyt'in % 8.4 (101.5 milyar varil), Birleşik Arap Emirlikleri'nin % 8.1 (97.8 milyar varil), Irak'ın ise % 9.5 (115 milyar varil) oranında rezervi vardır³¹ Irak'ta petrol rezervlerinin büyük kısmının hiç araştırılmamış Batı Çölünde olması, rezervlerin mevcudun 2 katına çıkabileceğini düşündürmekte, ispatlanan petrol rezervinin yanında 100 milyar varillik ilave potansiyel rezervi olduğu da tahmin edilmektedir. Bu rezervlerle birlikte Irak'ın ekonomik ve politik istikrarın sağlanarak gerekli yatırımların yapılması ile Suudi Arabistan'ın sahip olduğu rezerv miktarına yaklaşabileceği tahminleri de bulunmaktadır³²

Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Katar, Nijerya, Endonezya, Cezayir, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezüella'nın oluşturduğu, üye ülkelerin

²⁹ BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy, Proved Reserved, Londra, BP, June 2007, s.4-5

³⁰ a.g.e. s.4-5

³¹ a.g.e. s.4-5

³² Extra funds seen needed for Iraq reconstruction," Reuters, 7 September 2005 <http://www.alertnet.org/thenews/newsdesk/N07207597.htm>, (Erişim Tarihi:15.07.2007)

petrol politikalarının koordinasyonunu sağlamak ve bir bütünlük sağlamak amacıyla kurulan Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu (OPEC) da, dünya petrol rezervlerinin % 74.9'unu (905.5 milyar varil) kontrol eden bir kartel olarak, petrol piyasalarında belirleyici olan çok önemli bir oyuncudur³³.

1980 yılından bugüne kadar geçen süreçte, dünya net petrol rezervleri % 60 artmıştır. Bu artışın büyük kısmı, 1980'li yıllarda OPEC üyesi ülkelerde gerçekleşen keşiflerden gelmektedir. 11 trilyon varilin üzerinde olan dünya üzerindeki petrol rezervlerinin % 74.9'u OPEC ülkelerinde, % 14.4'u ise OPEC üyesi olmayan ülkelerde (eski Sovyetler Birliği ülkeleri hariç) yer almaktadır. OECD ülkelerinde yer alan petrol rezervleri % 6.6'lık bir paya tekabül etmektedir.

Orta Doğu'dan sonra rezervlerdeki en büyük pay % 12 (144.4 milyar varil) ile Avrupa-Avrasya ülkelerine aittir. (Şekil-2, Şekil-3) Libya, Nijerya ve Cezayir başta olmak üzere Afrika, petrol rezervlerinin 9.7'sine (117.2 milyar varil) sahiptir³⁴. Güney ve Orta Amerika bölgesinin ise % 8.6 (103.5 milyar varil) oranında petrol rezervi bulunmaktadır. Bu bölgede ispatlanmış en fazla rezerv, son yirmi yılda yapılan araştırmalar sonucu rezervleri neredeyse 4 katına çıkan ve dünya toplam rezervinin % 6.6'una (80 milyar varil) sahip olan Venezüella'dadır³⁵.

ABD, Meksika ve Kanada'da da önemli petrol rezervleri bulunmaktadır. Dünya toplam rezervlerindeki pay oranı ise % 5.0 (59.9 milyar varil) olup (Şekil-2, Şekil-3), Meksika OPEC üyesi olmayan önemli bir petrol üreticisi konumundadır. Kaynakların yoğun kullanımı sonucu, Meksika rezervleri özellikle 1990'lı yıllarda % 45 oranında (23 milyar varil) azalmıştır.

Asya Pasifik'te ise % 3.4 (40.5 milyar varil) oranında petrol rezervi vardır.

³³ a.g.e.

³⁴ BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy, Proved Reserved, s.4-5.

³⁵ a.g.e

(Şekil-2, Şekil-3) Ayrıca Rusya dünya toplam petrol rezervinin % 6.6'sına (79.5 milyar varil), Hazar Havzasından Kazakistan % 3.3'üne (39.8 milyar varil), Azerbaycan ise sadece % 0.6'sına (7 milyar varil) sahip bulunmaktadır³⁶.

ABD Enerji Bakanlığı'nın verilerine göre Hazar Bölgesi petrol rezervlerinin 260 milyar varile çıkarak yaklaşık olarak dünya toplam rezervinin % 25'ine sahip olabileceği tahmin edilmektedir³⁷ Bu varsayımların gerçekleşmesi hâlinde Hazar havzası Orta Doğu ülkeleri ile birlikte en önemli petrol ihracatçısı ve OPEC dışı üretim yapan en önemli bölge olabileceği de öngörülmektedir.

Birincil enerji kaynaklarından özellikle petrol ve doğalgaz bakımından fakir olan Avrupa Birliğinin ise % 0.7 (8.5 milyar varil) oranında rezerve sahip Norveç dâhil % 0.6 (6.7 milyar varil) oranında rezervi bulunmaktadır.

En çok petrol talep eden ülkelerden ABD'de 29.9 milyar³⁸ varil ile toplam rezervlerin % 2.5'i bulunmakta olup dünyada 11. sıradadır. Geçtiğimiz 10 yılda, dünyanın kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık % 15 artmış olmasının yanında, ABD'de aynı oranda bir azalma görülmüştür³⁹. Ayrıca ABD, 1973 Arap ambargosundan sonra uygulamaya başlatma kararı aldığı, Meksika Körfezi sahili altındaki tuz mağaralarında 1 aylık ihtiyacını karşılayabilecek, yaklaşık 685 milyon varillik stratejik petrol rezervi de bulundurmaktadır⁴⁰. Çin'de ise % 1.3 (16.3 milyar varil) oranında rezerv bulunmaktadır. ABD gibi stratejik petrol rezervi kapsamında hızla büyüyen ekonomisi nedeniyle enerjide dışa bağımlı hâle gelen Çin, petrol arzında yaşanacak olası kesintiler karşısında

³⁶ a.g.e.

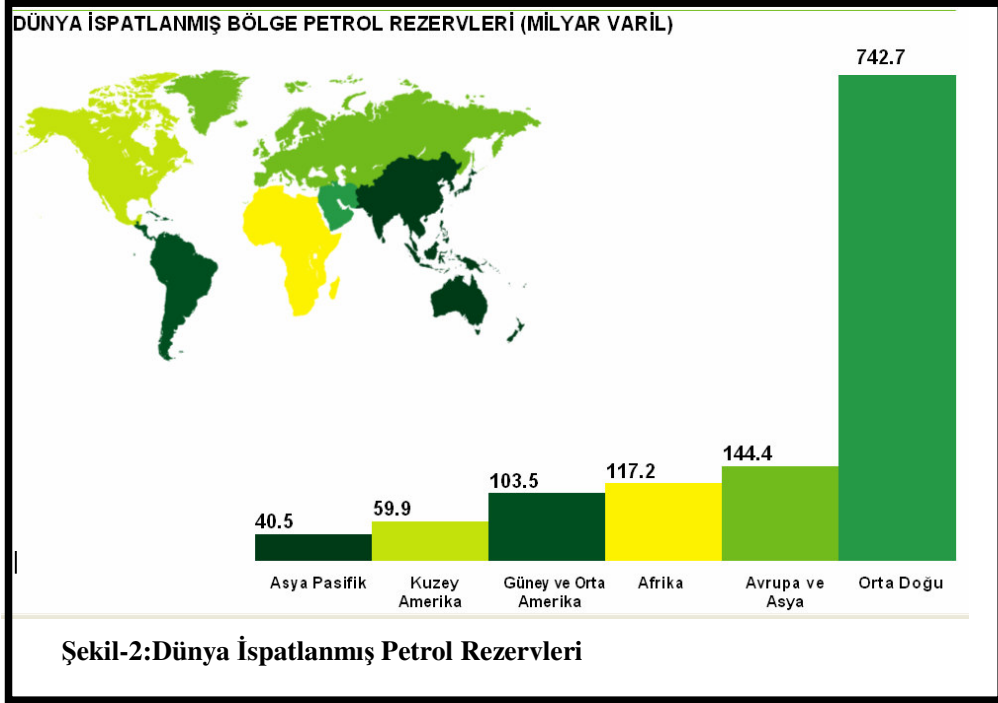
³⁷ Necdet Özalp, "Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu", **Panorama Dergisi**, Sayı:1Şubat 2004, s.1-8

³⁸ EIA- Energy Information Administration, United States Department of Energy, (Çevrim içi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/usa.html>, (Erişim Tarihi:03.08.2007.)

³⁹ BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy, s.4-5.

⁴⁰ EIA-Energy Information Administration, Country Analysis Briefs, (Çevrim içi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/html>, (Erişim Tarihi:29.08. 2007)

sıkıntı yaşamamak için ABD gibi, uzun süreli ihtiyacı karşılayabilecek stratejik petrol rezervi oluşturmayı planlamıştır⁴¹. Çin stratejik rezerv amacıyla 2008 yılında 35 günlük ihtiyacını karşılayacak 100 milyon varil, 2020 yılında da 90 günlük kadar petrolü stratejik olarak yedeklemeyi planlamıştır⁴²

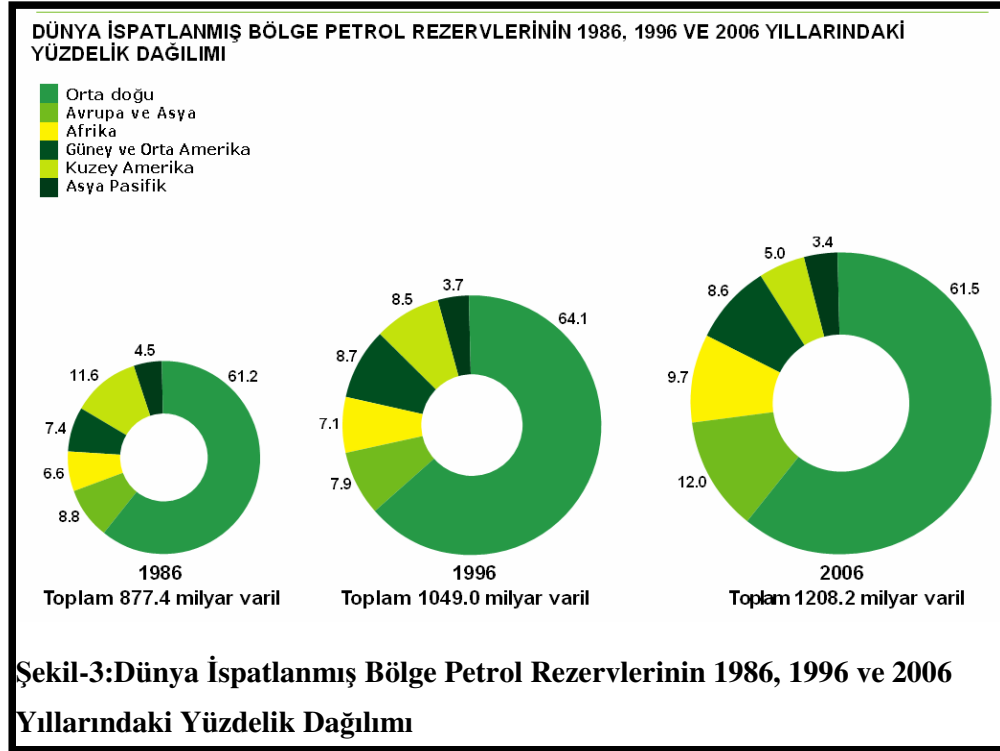

Kaynak:(Çevrimiçi)<http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6848&contentId=7033471> (Erişim Tarihi:12.08.2007)

⁴¹EIA-Energy Information Administration, China Country Analysis Briefs,

(Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/china.html>, (Erişim Tarihi:05. 02. 2007)

⁴² Jeffrey Logan, China's Strategic Petroleum Reserves, Washington, DC. Centre for Strategic and International Studies, March 2005, s.14 ; IEA- International Energy Agency, China's Worldwide Quest for Energy Security, Washington, DC.2000.

Kaynak:(Çevrimiçi)<http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6948&contentId=7033471> (Erişim Tarihi:12.08.2007)

Doğalgazda ise 6.7 ile 9.7 trilyon metre küplük bir rezervden bahsedilmektedir. Yine 8 trilyon metre küplük ek bir rezerv de söz konusu olabilir. Bu rakamlar dikkate alındığında Kafkasya ve Orta Asya, dünya petrollerinin % 1.5-4 kadarına, dünya gaz rezervlerinin ise % 6'sına sahiptir. Bazı kaynaklar, örneğin The Observer, sadece Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın dünya petrolünün % 10'una sahip olduğunu tahmin etmektedir⁴³. Son yıllarda Kafkasya ve Hazar havzasının önemi giderek artmaktadır. Pek çok unsurun yanı sıra, iki tarihsel olayın önemli katkısı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, bölge kaynakları üzerinde Sovyet egemenliğinin kırılmasına yol açan Sovyetler Birliği'nin dağılması, ikincisi ise, 11 Eylül 2001'de ABD'yi hedef alan terörist saldırılardır. 11 Eylül sonrası, dünya petrolünün % 65'ine, doğal gazının ise % 40'ına sahip ve gittikçe istikrarsızlaşan Orta Doğu'ya alternatif

⁴³ Alexander Brett, 'The Caspian Basin Also Contains A Sea of Oil', The Observer (Londra), 11 December 2005

arayışı artmıştır. Böylelikle, uluslararası yatırımların hızlanmasının zemini hazırlanmıştır.

Ancak Hazar Bölgesi ispatlanmış petrol ve gaz rezervleri, mevcut veriler ve arama ile üretim maliyetleri dikkate alındığında, Orta Doğu rezervleri ile kıyaslanacak büyüklükte değildir. Buna karşın, arz güvenliği ve buna bağlı olarak kaynak çeşitliliği olguları dikkate alındığında, bu kaynakların öneminin önümüzdeki yıllarda hızla artması beklenmektedir.

Kafkasya ve Hazar bölgesinde, bugün bilinen petrol ve doğal gaz kaynakları itibarı ile göze çarpan tek ülke Azerbaycan'dır. Bunun dışında yer alan ülkeler ise, başta Gürcistan olmak üzere, enerji kaynaklarının Rusya'dan geçmeyen alternatif yollarla uluslararası pazara ulaştırılmasına yönelik stratejilerde kilit konumda olmaları nedeni ile önemlidirler.

Bu coğrafyanın önemli bir kısmı ve özellikle Kuzey Kafkasya içinde bulunan, Dağıstan, İnguşetya, Çeçenistan, Kuzey Osetya, Kabardin-Balkar, Karatay-Çerkes ve Adıgey Otonom Cumhuriyetleri ile, Rostov bölgesi ve Krasnodar ile Stavropol eyaletleri⁴⁴, bugünün Rusya Federasyonu sınırları içindedir.

Petrol, dünya enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. 2006 yılı itibarıyla dünya toplam enerji tüketimi içinde petrolün payı % 36,84 düzeyinde bulunmaktadır. Petrolün stratejik önemi, enerji kaynakları içinde sahip olduğu yüksek paydan kaynaklanmaktadır.⁴⁵

Rezervlerin büyük bir kısmının Ortadoğu-Avrupa ve Avrasya Bölgesinde (özellikle Hazar Havzası ile Arap Yarımadası bölümünde) toplandığı görülmektedir. Bu bölgedeki rezervler, dünya toplam rezervlerinin % 73,5'ini teşkil etmektedir.

⁴⁴ V. A. Tişkov, E.İ. Flippova, "Eski Sovyet Ülkelerinde Etnik İlişkiler ve Sorunlar-Kuzey Kafkasya", ASAM yayınları, 2001.

⁴⁵ "Statistical Review Of World Energy 2007", BP Pub, 2007.

Ülke bazında incelendiğinde dünyanın büyük petrol rezervlerine sahip ülkelerinden ABD'nin mevcut rezervlerinin ömrünün 11,8 yıl, Venezüella'nın 70,8 yıl, Kazakistan'ın 83,6 yıl, Rusya'nın 21,3 yıl, İran'ın 88,7 yıl, Irak ve Kuveyt'in 100 yıldan fazla, Suudi Arabistan'ın 67,8 yıl, BAE'nin 100 yıldan fazla, Libya'nın 66,5 yıl, Nijerya'nın 38,4 yıl ve Çin'in 13,4 yıl olduğu tespit edilmiştir⁴⁶.

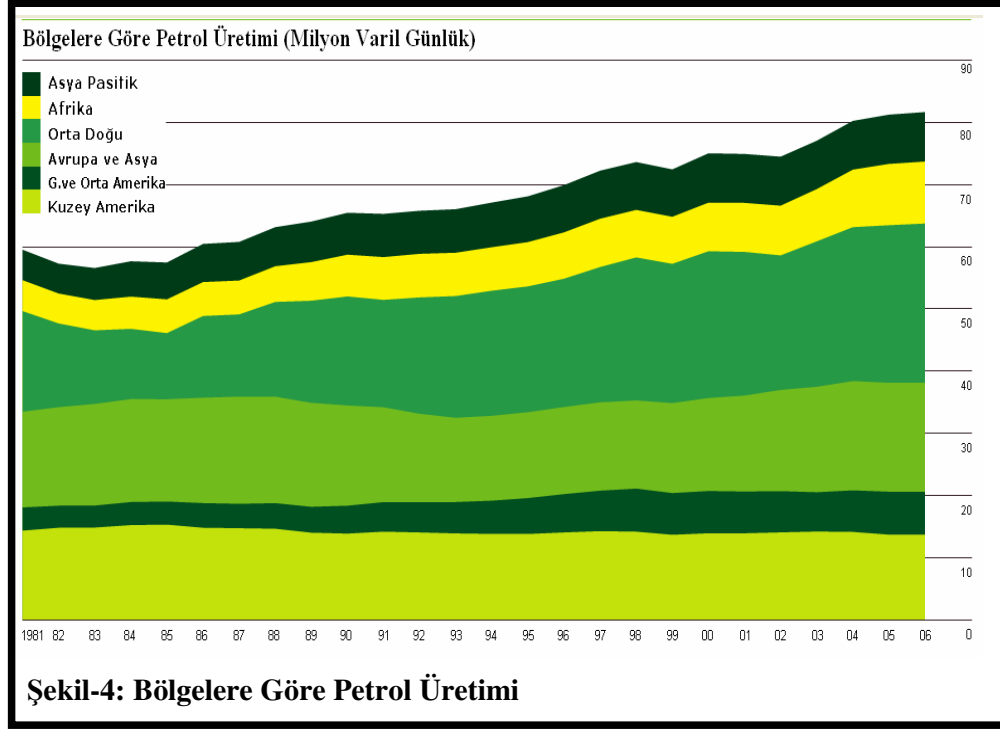
2.4 Dünya Ham Petrol Üretimi

2004 yılı itibarıyla dünya ham petrol üretiminin % 52,7'si Ortadoğu ve Avrupa-Avrasya'da gerçekleştirilmektedir. En büyük üretici ülkeyse, dünya üretimine sağladığı % 13,1'lik katkıyla Suudi Arabistan'dır. Rusya % 11,9 payla ikinci sırada yer almaktadır.

2006 yılında dünyada günde ortalama 80.2 milyon varil petrol üretilmiştir. (Şekil-4) En fazla üretim yapılan bölge, rezervleri de en zengin olan Orta Doğu bölgesidir. Günlük 25.5 milyon üretim ile toplam üretimin % 31.2'sini bu bölge karşılamaktadır. Rusya, Kazakistan, Azerbaycan, Türkmenistan, İngiltere ve Norveç'in içinde bulunduğu Avrupa-Avrasya bölgesi ise günlük 17.5 milyon varil üretimle toplamda % 21.6'lık bir paya sahiptir. ABD'nin yanında, Meksika ve Kanada'da önemli, üretici ülkeler arasında yer almaktadır. Günlük 13.7 milyon varil üretimle % 16.5'lük paya sahip olan Kuzey Amerika bölgesinin ardından, Libya, Angola, Nijerya ve Cezayir başta olmak üzere Afrika, dünya petrol üretiminin % 12.1'ine sahiptir. Güney ve Orta Amerika ise % 8.8'lik bir paya sahiptir. Çin ve Hindistan'ın içinde bulunduğu Asya Pasifik bölgesinin üretimi günlük yaklaşık 7.9 milyon varil olup, toplam üretimin % 9.7'sini karşılamaktadır⁴⁷.

⁴⁶ "Statistical Review Of World Energy 2007", BP Pub, 2007.

⁴⁷ Logan, a.g.e.

Kaynak:(Çevrimiçi)<http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6848&contentId=7033471> (Erişim Tarihi:12.08.2007)

Dünya üretiminin yarısından fazlasını temin eden Ortadoğu-Avrasya bölgesi; Kuzey-Güney ve Doğu-Batı Enerji Koridorları'nı besleyen ham petrol arzını sağlamaktadır. Türkiye, bu enerji koridorlarının tam ortasında yer almaktadır.

2.5 Avrasya Petrolleri

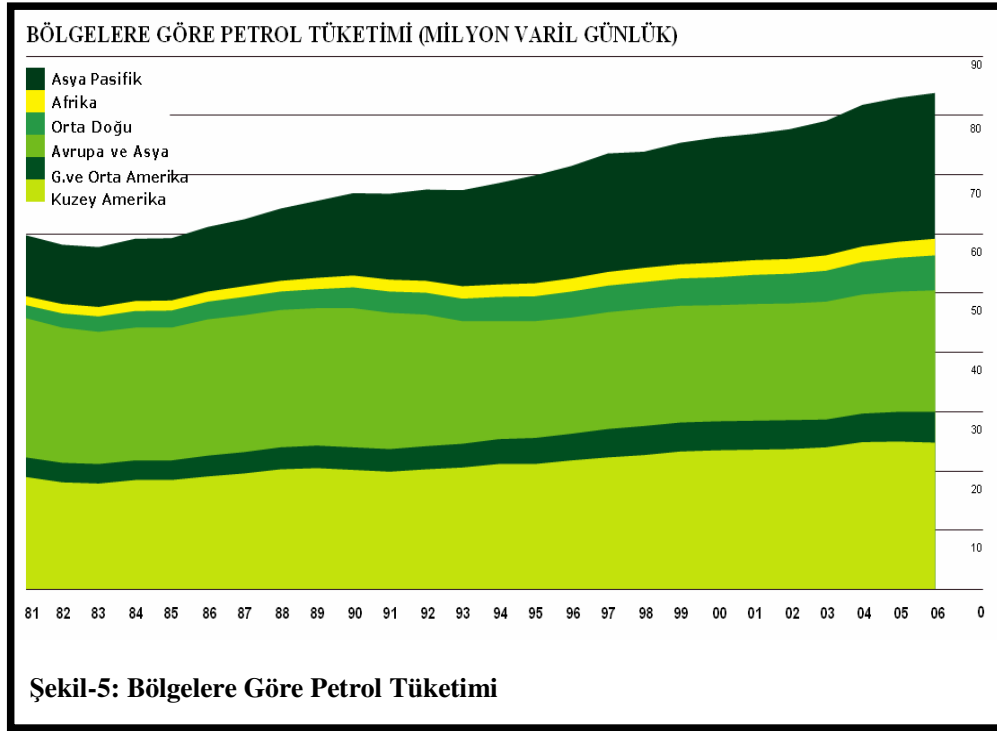
Hazar Havzası dahil Avrasya petrollerinin kontrolü büyük oranda Rusya Federasyonu'nun elinde bulunmaktadır. Özellikle, Doğu Bloku'nun yıkılmasından başlayarak, Rusya, siyasi ve askeri alanda kaybettiği güç ve prestiji, enerji alanını kullanarak kazanmaya çalışmaktadır.

2.5.1 Avrupa-Avrasya Petrol Rezervleri

Bu bölgede bulunan petrol rezervleri büyük oranda Rusya'da (Kafkasya'da) toplanmıştır. Bu rezervler, dünyadaki rezervlerin % 11,72'sini oluşturmaktadır. Petrol rezervlerinin dağılımı incelendiğinde; Rusya'nın, bölge rezervlerinin % 51,9'una, Kazakistan'ın %28,5'ine, Azerbaycan'ın %5'ine, Türkmenistan'ın %0,8'ine, Özbekistan'ın ise %0,4'üne, sahip olduğu görülmektedir.

2.5.2 Avrasya Bölgesinde Ham Petrol Üretimi:

Hazar Havzası'nda; Rusya'dan sonra, Kazakistan (% 17,6) ve Azerbaycan (% 1,8) önemli üreticilerdir. Bu ülkelerin ürettikleri petrol büyük oranda Rusya tarafından tüketicilere ulaştırılmaktayken, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol boru hattının açılmasıyla Türkiye de bu faaliyetlere ortak olmuştur.

Kaynak:(Çevrimiçi)<http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6848&contentId=7033471> (Erişim Tarihi:12.08.2007)

2.6 Devletlerin Petrol Politikaları

2.6.1 ABD'nin Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası

ABD'de petrol tesadüfler sonucunda geyiklerin su içtikleri çok tuzlu su kaynaklarının etrafında, tuz elde etme çalışmaları esnasında bulunmuştur. 1859'da Albay Edwin Drake tarafından Titusville'de petrolün bulunmasını müteakiben, ABD'de yüzyıl zarfında, toplam 1.600.000 kuyu açılmıştır. 1862'de varili 10 cent olan petrol, Standard Oil'in kurucusu Rockefeller tarafından 1871'de ilk defa rafinaj edilerek, önce demiryolları ile taşınmıştır. Müteakiben nakil aracı olarak ilk boru hattının kurulması ile endüstri içindeki kullanımı ve küresel pazar payı artmıştır. Standard Oil firması, 1960 yılında üretimini 150 milyon tona yükseltmiş ve 150.000 personeli istihdam etmiştir.⁴⁸ ABD, petrolü bulmak, üretmek, işlemek, taşımak ve pazarlamak için gerekli sermaye, teknoloji, nitelikli işgücü ve bunları etkin bir biçimde çalıştırabilecek yeterli organizasyon gücüne sahip öncü ülke olmuştur. Bunun gerisindeki en ciddi husus olarak, ABD'nin petrol çağını başlatan ülke olması yer almaktadır. ABD, petrol endüstrisinin gelişimi süresince özellikle sermaye ve teknoloji bakımından yakaladığı bu üstünlüğü kullanarak, geniş petrol rezervlerine sahip az gelişmiş ülkelerden önemli ölçüde kaynak transfer etmeyi başarmıştır.⁴⁹ ABD; petrol ihtiyacının % 52'sini ithalat yolu ile temin etmekte ve dışa bağımlı kalmaktadır.⁵⁰ ABD, orta ve uzun vade kapsamında artan petrol talebini, Orta Doğu-Afrika- Rusya-Meksika-Kanada merkezli olarak farklı kaynaklardan karşılarken, diğer yandan da, 64 milyar varil olduğu tahmin edilen kendi petrol rezervlerini ekonomik olarak kullanabilmeyi planlamaktadır.⁵¹ ABD'nin Exxon-Mobil firması, Kuzey Amerika ve Avrupa petrol ihtiyacının %70'ini teşkil eden günlük 4,2 milyon varil-eşdeğer petrol/gaz talebini karşılamaktadır.⁵²

⁴⁸ Daniel Duran, " Milletlerarası Petrol Politikası ", Çev. Ahmet ANGIN, İstanbul, 1966, s.11-36.

⁴⁹ Cenk Pala, " ADB-Petrol-Dolar, 20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni", , İstanbul 1996, s.27.

⁵⁰ U.S. Representative Henry Hyde (R-II) Holds Hearing On Oil Diplomacy FDCH Political Transcripts, Jun 20, 2002.

⁵¹ ENR: Engineering News-Record, 6/23/2003 Supplement, Vol. 250 Issue 24, p51, 3p.

⁵² Daniel Fisher, "Dangerous Liaisons", **Forbes**, 4/28/2003, Vol. 171 Issue 9, p84, 5p.

ABD petrol rafineri kapasitesinin günde 270 milyon varil işleme kapasitesine karşılık, stratejik rezervlerinin 272,3 milyon varil olduğu ifade edilmiştir.⁵³ Doğalgaz stoklarının ise, 2003 Mart ayında 696 milyar kübik feet seviyesinin, Nisan 2003’de 623 milyar kübik feet’e düşmesinin, 1976 krizi sonrası değerlere yaklaşıldığı ikazlarını ön plana çıkarmıştır.⁵⁴ ABD enerji stratejistlerine göre, Washington’un enerji çıkmazı üç boyutludur. Öncelikle, ABD’nin “ucuz” ve bol enerji talebindeki yükseliş trendi devam etmektedir. Bu trendin kesintiye uğraması, ABD’nin Gelişmekte Olan Fakir Ülke konumuna düşme riskini taşımaktadır. ABD’nin petrol ve doğalgaz ihtiyacını karşılamak amacı ile gelecek 25 yıl içindeki muhtemel, öncelikli pazar alanları:

- Rusya Doğu Sibirya Bölgesi,
- Hazar Havzası,
- Orta Doğu,
- Batı Afrika Bölgeleridir.

Ayrıca, Amerika kıtasında, Kanada’nın Alberta Bölgesi ile Meksika Körfezi rezervlerinin işletmeye açılması beklenmektedir. Bu bağlamda, Meksika Körfezi’nde günde 1 milyon varil petrol ve 1,5 milyar kübik feet gaz üretiminin mümkün olabileceği hesaplanmaktadır. Alaska Bölgesi’nin, mevcut iç üretiminin %17’sini temin ettiği ve yeni sondajlar ile üretimin artırılması yolundaki araştırmalar, Prudhoe körfezinde, Exxon-Mobil, Conoco Phillips, Chevron ve BP firmaları tarafından sürdürülmektedir. ABD, küresel enerji güvenliği ve alternatif yeni kaynaklar temini için askeri kuvvetlerini maksimize etmeyi amaç edinmiştir. Bu bağlamda,

- Somali’de, Conoco-Amoco-Chevron-Philips firmaları, sondaj araştırma çalışmalarını başlatmıştır.
- ABD’nin ithal petrolünün %20’sinin karşılandığı Columbia, Venezuela ve Ekvator’dan günde 2 milyon varil petrol ithal edilmektedir. ABD, Kolombiya iç

⁵³ Heather Stewart, “US Oil Stocks Evaporate to 27-Year Low”, The Guardian, January, 16. 2003.

⁵⁴ Sheila Mc Nulty “Alarm as US Gas Supplies Hit Low”, Financial Times, June 9, 2003.

savaşına müdahil olduğu gibi, 2002 yılı itibariyle “Özel Koruma Birlikleri”ni petrol boru hatlarında konuşlandırmıştır.

- Hazar Denizi bölgesindeki 200 milyar varil petrol rezervini korumak üzere, Azerbaycan’a 4.4 milyon \$ yardım etmiştir. Gürcistan’da 2001 Şubatından bu yana görev yapan ABD Özel Kuvvetleri, Gürcistan’a anti-terör özel eğitimi vermektedir. ABD, Gürcistan’a 64 milyar \$ askeri yardımda bulunmuş olup, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı güvenliği için de, Gürcistan Ordusu’na eğitim vermektedir.

Trans-Balkan petrol boru hattı için, Makedonya’nın Üsküp şehri ile Arnavutluğun Vlore limanları takviye edilmiştir. ABD Silahlı Kuvvetleri, Vietnam’dan sonra en büyük askeri üs olarak planlanan Kosova yakınındaki Bondsteel kampını faaliyete geçirmiştir. Exxon-Mobil-Chevron-Texaco, Trans-Balkan boru hattı inşaatını sürdürmektedir. Nijerya-Angola-Batı Afrika sektöründeki 33 milyar varil petrol rezervinden, ABD petrol ithalatının %15’ini karşılamaktadır. ABD’nin Afrika ithalat payının, 2015 yılında %25’e çıkması beklenmektedir. ABD, bu nedenle, “Gine Körfezi”ni hayati çıkar alanı ilan etmiş olup, bölgede yeni deniz üsleri kurulabileceği ileri sürmektedir.⁵⁵

İkinci önemli argüman, ABD’nin enerji tüketiminde öncelikli paya sahip petrol ve gaz yenilenebilir enerjiden değildir. ABD, yılda 28 milyar enerji tüketen potansiyeliyle pik noktasına çok yaklaşmıştır. Bu yükseliş, daha fazla büyüme için, talebin karşılanamaması riskini taşımaktadır. Bugün için bir arz sorunu bulunmamakla beraber, 2015-2030 yılı büyüme hedefleri dikkate alındığında, endüstrinin ihtiyaçlarında kesintiye sebep olabilecek beklenmedik sürprizler, ABD’yi karanlık çağa sürükleyebilme riskine sahiptir.⁵⁶

Üçüncü önemli argüman ise, ABD’nin bu tehdidi etkisiz kılabilme ve petrol güvenliğini garantiye alabilme için, askeri müdahale seçeneğini kullanma baskısı ile

⁵⁵ Steve Kretzmann, “Oil, Security-War”, The Geopolitics of H.S. Energy Planning, Multinational Monitor, January/February 2003, p. 13-16

⁵⁶ Larry Mc Shane, “Millions in Dark as Blackout Persists” Associated Press, 15 August, 2003.

karşı karşıya kalmasıdır. Irak'ta Saddam Hüseyin rejiminin Orta Doğu petrol pazarında Arap ulusuna öncülük ederek petrolü silah olarak kullanması ve ABD'nin petrol ithalatını manüple etmek istemesi riskine karşı, askeri kuvvet kullanılması öngörülmüştür. Bu bağlamda Avrupalı ve Asyalı müttefikler ile entegre stratejiler uygulanması, gelecekte Libya-Suriye-İran üçlüsü için de caydırıcı önlemler alınarak, 1992'de benimsenen ABD'nin endüstriyel ülkelere liderlik misyonunun, bölgesel ve küresel ekseninde gerçekleştirilmesinin önem arz ettiği vurgulanmıştır. ABD'nin petrol talebinin, 2001 yılı itibari ile günlük 20 milyar varillik ihtiyacının, 2025 yılında günlük 29 milyar varile yükselmesi beklenmektedir. Bu trend, toplam petrol ithalatının %34'e tırmanmasına yol açabilecektir. Bu açıdan Başkan Bush yönetimi, ABD Kuzey-Güney Amerika kıtası kaynaklarına ilaveten, ikinci kaynak olarak Rusya ve nihayet üçüncü kaynak olan Hazar enerji kaynaklarını, Kazakistan ve Bakü-Tiflis-Ceyhan hattından dünya pazarına çıkarabilmeyi planlamaktadır.⁵⁷

ABD'nin Orta Asya'daki hedefleri içinde enerji kaynaklarının kontrolü öncelikli sırada olmakla birlikte, Sovyet Rejimi döneminde nükleer test ve balistik füze rampalarının bu bölgede konuşlandırılması ve İran-Pakistan'a teknoloji transferinin yapılması önemini muhafaza etmektedir. Pentagon, gerçekten, kontrol edilmediği takdirde Orta Asya'nın terörün yeni merkezi konumuna gelerek, yanlış bir yola girmesinden endişe duymaktadır. Bundan dolayı ABD, 11 Eylül sonrasında Kırgızistan'da 3000, Özbekistan'da 1000 askeri personelini bu ülkelerdeki hava üslerinde konuşlandırmıştır. Ayrıca bölgeye yaptığı askeri yardımları 2002 bütçesinde 580 milyon dolara yükseltmiştir.⁵⁸

Suudi Arabistan'ın 1980'lerde üretim artış nedenleri arasında, uluslararası piyasada, birim varil başına 17 \$ olan ham petrolü piyasaya sürmesi, ABD'nin talebini kamçulamıştır. Ancak, ABD, bu noktada, OPEC ile kartel mücadelesi başlatarak,

⁵⁷ Statement of the Kyle Mc Slarrow Deputy Secretary Energy, Senate Foreign Relations Committee Subcommittee on International Economic Policy, Export and Trade Promotion, FDCH Congressional Testimony, Apr 08, 2003.

⁵⁸ Charles William Maynes, "America Discovers Central Asia", Foreign Affairs, Vol.82, No.2, March / April 2003, p.120-132,

alımlarda OFFSET uygulamasına geçmiştir. Ayrıca ABD, BUFFER STOCKS (Tampon Stoklar) uygulamasına geçerek, Orta Doğu dışındaki üretim merkezlerinden petrol ithalatı kapısını da açık bırakmak sureti ile krizlerden asgari etkilenme politikalarına yönelmiştir.⁵⁹ ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Kazakistan'da bu kadar çok kısa sürede 50 milyar varil petrol ve gaz potansiyeli tespitinin inanılmaz olduğunu dile getirirken, ABD petrol şirketleri yeni bin yılın İpek Yolu olarak Hazar enerji kapasitesinin 2050 yılında % 80 oranında artış kaydedebileceğini öne sürmüşlerdir. 11 Eylül sonrası ABD askeri kontrolünün bölgedeki mutlak askeri varlığının, aynı zamanda uluslararası terörün enerji güvenliğini bloke etme riski elimine etmesinin yanı sıra, Çin-Rus İttifakı'nın da alternatif boyutunu teşkil edeceği ifade edilmiştir.⁶⁰ ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, ABD'nin yeni enerji güvenliği politikası kapsamında, enerji güvenliği kavramının, ABD Ticaret ve dış politikasının, stratejik önceliğine sahip olduğunu ve küresel enerji dengesinde, ABD'nin zengin enerji kaynakları ile küresel entegrasyon ilkesinin hayata geçirilmesinde Hazar Havzası'nın giderek öneminin arttığını ifade etmiştir.⁶¹

Rusya'nın 1993'te ilan ettiği Yakın Çevre Doktrini ile Orta Asya'daki etkinliğini tekrar artırma çabası içerisine girmesi, Avrupa Birliği'nin Avrupa-Kafkasya-Asya Taşıma Koridoru (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia / TRACECA) ve Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Gaz Taşıma (Intersate Oil and Gas Transport to Europe / INOGATE) projelerini geliştirmesi, Çin'in bölgede etkin olmaya başlaması, Türkiye'nin beklenen etkinliği gösterememesi ve ABD merkezli petrol şirketlerinin bölgede artan çıkarları gibi faktörler 1990'ların ortalarından itibaren ABD'nin bölgeye ilgisini arttırmıştır. ABD'nin bölgedeki çıkarlarının sadece ekonomik alanla sınırlı olmadığını ileri süren görüşlerde 2000 başından itibaren artış gözlenmiştir. Jeopolitik açıdan bölgenin taşıdığı önemin vurgulandığı bu görüşlerde altı çizilen noktalar, ABD'nin bölgede Rusya, Çin ve Hindistan'ın etkisini dengeleyecek biçimde aktif bir politika izlemesi, bunu yapabilmek için de bölge ülkeleriyle çok boyutlu stratejik ilişkiler içine girmesi olarak gösterilmiştir. Mevcut ABD politikası göz önünde

⁵⁹ Patrick Clawson, "Energy and National Security", Strategic Forum, No 26, April, 1995.

⁶⁰ Gar Smith, Afghanistan: It's About Oil, Earth Island Journal, Vol. 17, Issue 1, Spring 2002.

⁶¹ Lutz C.Kleveman, "The New Great Game", By: Ecologist, 02613131, Apr2003, Vol. 33, and Issue 3.

bulundurulduğunda, bölgedeki Amerikan varlığının azalmayacağı sonucuna ulaşmak mümkündür. Diğer taraftan Rusya, Çin ve Hindistan'ın birlikte hareket etme eğilimleri içine girdiği bir dönemde attığı bu adımla ABD, kendisine meydan okuyabilecek bir gücün Asya'da yükselmesini engelleyebilecektir. Brezinski daha 1998'de "Avrasya bölgesi ABD için başlıca jeopolitik ödüldür" diyerek, bölgenin ABD açısından önemini vurgulamıştı.⁶²

ABD'nin yeni stratejik enerji politikalarında, petrole aşırı bağımlılık, birinci öncelikli ekonomik ve siyasal risk faktörü olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, fosil yakıtların CO² emisyonu ve çevre güvenliğine olumsuz etkileri, ikinci öncelikte yer almaktadır. Nihayet, "Güney"deki fakir ülkelerin enerji ve kalkınma ihtiyaçları üçüncü potansiyel risk faktörü olarak tanımlanmaktadır. Mukabil tedbir olarak öngörülen, enerji güvenliğinde, anavatan ve savunma güvenliğine birinci öncelik verilirken, ekonomi çevre güvenliği tamamlayıcı unsur olarak vasıflandırılmaktadır. Bu bağlamda, ABD petrol silahının Washington'a karşı kullanılması tehdidine karşı, hegemonik güç olarak, yüksek bedeline rağmen askeri güç kullanımına öncelik vermeye devam etmektedir.⁶³ ABD, 1973 petrol ambargosu sonrasında, kaynaklarını artırmak maksadı ile Alaska rezervlerinde üretim çalışmaları başlatmıştır. Bu maksatla, Trans-Alaska Boru Hattı Sistemi- Trans-Alaska Pipeline System-TAPS, Valdez limanından başlatılan üretim, 1988'de günlük 2 milyon varile yükselmiştir. Ancak, bu miktar, 1995'de günlük 1.05 milyon varile düşmüştür. Fakat ABD; Alaska'dan elde ettiği petrolün %7'sini Güney Kore-Japonya-Çin'e ihraç etmektedir.⁶⁴

ABD enerji güvenliği politikası, bu noktadan sonra; mevcut sistemde enerji treninin hatlarında acilen makas değişikliğini gündeme getirmiştir. Gerçekten Başkan Jimmy CARTER ve Savunma Bakanı yaptıkları açıklama ile "ABD ve müttefiklerinin uzun dönemli enerji güvenliğini kesintiye uğratabilmesinden daha ciddi bir tehlike yoktur" görüşünü ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşımdan bir adım daha ötede, Sovyetler

⁶² Çağrı Erhan, ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları, Stradigma, Sayı, 9, Ekim 2003.

⁶³T.E. Wirth, C.B.Gray, J.D.Podesta, "The Future of Energy Policy", p.132-145.

⁶⁴Larry Kumins, "Alaska Oil Exports", CRS Report for Congress, April 5, 2000.

Birliği'nin Afganistan'ı işgalinden hemen sonra Ocak 1980'de, Başkan Carter, daha sonra "Carter Doktrini" olarak tanımlanan açıklamasında: "Bölge dışı güçlerin İnan Körfezi'ni kontrol etmeye teşebbüs etmesi, ABD'nin hayati çıkarlarına bir taarruz olarak kabul edilecek olup, askeri kuvvet kullanımı dâhil her türlü savunma hakkını doğuracaktır." görüşünü ortaya atmıştır. Bu açıklamadan 5 hafta sonra, ABD Florida Macdill Hava Üssünde, 100.000 Kara Kuvvetleri, 50.000 Deniz Piyade Birliği, Hava Kuvvetleri ile Deniz Kuvvetlerinden teşekkül eden "Acil Müdahale Kuvveti"ni kurmuştur. 1983 yılında, ABD Merkezi Kuvvetler Komutanlığı-HSCENTCOM olarak tanımlanan bu çekirdek güç, 20 yıl sonra Irak'ı işgal etmiştir. ABD Bush Yönetimi Enerji Bakanı Spencer Abraham'ın açıklamasında, yeni ABD Ulusal Enerji Stratejisi'nin: "Enerji temin güvenliğinin ve enerji kıtlığının çözümü esasına dayandığı" görüşünü öne sürmüştür.⁶⁵

2.6.2 Rusya'nın Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası

Rusya, petrol ve doğalgaz rezervleri açısından dünyanın en zengin ülkeleri arasında yer alır. Rus petrolü, SSCB'nin "dünya gücü" olarak konumunu güçlendirmesinde önemli rol oynamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ve Soğuk Savaş dönemlerinde, SSCB'nin petrol endüstrisi önemli gelişmeler kaydetmiştir. Sovyet petrol ihracatı da, düzenli artış kaydetmiştir. 1961'de petrol ihracatı, üretiminin %24'üne çıkmış ve 40 milyon tona ulaşmıştır. 1975 sonrası Batı Sibiryaya petrol rezervlerinin devreye girmesiyle, dünya üretiminde birinci sıraya yükselmiştir.

SSCB, bu dönemde, Batı'ya karşı petrol politikasını sosyalist nüfuz alanını politik ortamda güçlendirici enstrüman olarak kullanmıştır. Süveyş Kanalı meselesinde Mısır'a destek vermiş; 1975'te kanalın açılması ile ABD'nin 60.000 tondan büyük dev petrol tankerlerinin Kanalı geçememesi nedeniyle, petrol taşımacılığında Sovyet küçük tonajlı tanker filosu denizlerde üstünlük sağlamıştır. SSCB, üretimini 1980'de 620 milyon

⁶⁵ Steve Kretzmann, "Oil, Security-War", The Geopolitics of H.S. Energy Planning, Multinational Monitor, January/February 2003.

tona, 1985'te 670 milyon tona çıkarmıştır. SSCB'nin dağılması ile Kazakistan-Azerbaycan-Türkmenistan kaynakları, Rusya'nın kontrolünden çıkmıştır.⁶⁶

Rusya, toplam gelirlerinin %40'ını petrol ihracatından karşılayan, petro-dolarla yaşayan bir ülke konumundadır. Rusya'nın petrol ve doğalgaz yatakları Asya ve Avrupa olarak coğrafi ayrıma tabidir. Avrupa sektöründe, Hazar Havzasında, Maykop-Grozni-Dağıstan Bölgeleri önemli yer tutar. Batı Ural Bölgesinde, Peçora-Kama-Ufa-Kuybişev-Saratov-Volgograd Yatakları-Timan tepeleri eşiği ile Ural havzasını kapsar. Asya kesiminde, Uzakdoğu'da Kamçatka Yarımadasını ve Sahalin Adası'nı kapsar. Sibirya yatakları ise, Ohi-Yenisey Irmağıyla, Taymir yarımadasını kapsar. Bugün petrol işleme kapasitesinin %35'i Rusya dışında bulunmaktadır. Petrol ve doğalgaz üretiminde kullanılan makine teçhizatının üretimi Azerbaycan'da yapılırken, petrolün ihraç edildiği limanlar ve terminaller Ukrayna, Gürcistan, Litvanya ve Letonya'da kalmıştır. Batı Avrupa'ya giden petrol ve doğalgaz boru hatlarının önemli bir kısmı da Ukrayna'dan geçmektedir.⁶⁷

Rusya'yı işletme ve üretim mantığı açısından bekleyen sorunların başında Tacikistan ve Kafkaslardaki radikal İslami terör hareketleri, bölgeye yatırımları olumsuz etkilerken, Bakü-Novorossisk boru hattının, yaklaşık 153 km.si Çeçenistan topraklarından geçmekte ve mevcut çatışma Rus enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir. İkinci önemli engel ise, Rusya'nın Kazakistan petrolünü, Karadeniz hattını kullanarak Türk Boğazları üzerinden geçirmesiyle artan tanker trafiği, hem İstanbul hem de Marmara Denizi'nin yeni çevre felaketlerine karşı aşırı hassas bir durumda bırakmıştır. Nitekim Volganefit kazası bu endişenin boşuna olmadığını ve Boğazların kapanması halinde hem Türkiye hem de Karadeniz'e sahildar ülkelerin stratejik güvenlik çıkarlarını olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Üçüncü olumsuz sonuç, SSCB döneminde Hazar'ın kıyıdaş ülkeler arasında kullanım modelinin, 1991 sonrasında uluslararası hukuk açısından yeni hukuki statünün kabulünde ciddi görüş ayrılıklarının çıkmasına neden olmasıdır. Bu ciddi ve kritik farklı bakış açısı, kıyıdaş

⁶⁶ Rasul Goliev , "Petrol ve Politika", Medyatek Yayın, 1997, s.12-55.

⁶⁷ A.Mehmet Kocaoğlu, Petro-Strateji, Türkeli Yayıncılık, Ankara, s. 4.

lkeler deniz kuvvetleri arasında gerginliğe neden olmakla kalmayıp, aynı zamanda üretim gecikmesine, Türkiye'nin Bak limanına bağlanması ve dünya pazarına açılmasına engel olmuştur. Hazar Denizi'nin enerji güvenliği ve gelecekte büyük gçler açısından en önemli belirleyici unsurlarından birisi, Hazar'ın "Hukuki Statüsü" konusunda, kıyıdaş devletler ile uluslararası enerji kuruluşlarının, uluslararası hukukun öngördüğü ve mevcut anlaşmaların ışığı altında kalıcı bir zme ulaştırılması meselesidir.⁶⁸ Boru hatları ile dünya pazarına eklenmesi beklenen Hazar enerji kaynaklarının, liberal piyasa koşullarının tespiti, bölgede barış ve istikrarı veya zmszlk halinde muhtemel kriz ve çatışmaları da tetikleyici nedenleri bünyesinde barındırdığı varsayılmaktadır. 2002 yılında, İnan-Azerbaycan arasında yaşanan deniz uyuşmazlığı, bu tespitin olasılık katsayısını ön plana çıkarmıştır. Rusya, gelişmelere cevaben ortaya koyduğu tutum ve Hazar Denizinde gerçekleştirdiği geniş kapsamlı tatbikatla; bölgede kendi iradesi dışındaki gelişmelere müsaade etmemekte kararlı olduğunu ortaya koymuştur.⁶⁹

Dördüncü hayati gelişim ise, 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan uluslar arası terörün yeni stratejileri karşısında, ABD'nin icra ettiği Afganistan harekâtı sonrasında NATO'nun tarihinde ilk kez Avrupa toprakları dışında barışı koruma maksadı ile konuşlanması, Rusya ve İttifak arasındaki gelişmeleri olumlu yönden etkilemiştir. Çin ve Şanghay İşbirliği rgt ise meseleye daha ihtiyatla yaklaşmıştır. Kırgızistan ve Özbekistan'da konuşlanan toplam 6000 askerin yanı sıra Hava üslerinin kullanımı, "Yeni ABD İmparatorluğu" yorumlarına neden olmuştur.⁷⁰ özellikle ABD askerlerinin Gürcistan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri topraklarında konuşlanması ve ikili askeri ilişkilerin gelişmesi, bölgede istikrarı olumlu etkilese dahi Brezinski'nin iddia ettiği

⁶⁸ I.Hooshang Amirahmad, "The Caspian Region at a Crossroad: Challenges of a New Frontier of Energy and Development", St. Martin Press, New York, 2000, p.351-360.

⁶⁹ William Lahue, "Security Assistance in Kazakhstan: Building a Partnership for the Future", The DISAM Journal, Fall 2002/Winter 2003.

⁷⁰ Scott Peterson, Terror War And Oil Expand US Sphere Of Influence, Christian Science Monitor, Vol. 94, Issue 79, 3/19/2002.

üzere satranç tahtasında Avrasyalı olmayan gücün yer alması, Pekin ve Moskova'nın bazı endişelerine neden olmuştur.⁷¹

Rusya, Soğuk Savaş sonrasındaki enerji stratejisini, “Avrupa-ABD-Pasifik” üçgeninde, denge ve OPEC'in pazar rekabet kuralları kapsamındaki dalgalanmalar ışığında yeni arz politikaları kapsamında şekillendirmektedir. Rusya'nın ABD ile işbirliği yaparak, Hazar Havzası ve Sibirya sektörünün ortak yatırım, üretim, nihayet büyüyen ABD arzındaki payın Orta Doğu merkezinden kaydırılmasını amaçladığı gözlemlenmektedir. Ancak Rusya, Çin ve Japonya pazarındaki büyümeyi de dikkate alarak, Avrupa Birliği ile mevcut arz/talep dengesini de dengelemektedir. Bir başka ifadeyle Rusya, “Suudi Arabistan-Irak-İran” üçlüsünün yerini almayı amaç edinmektedir.

Rusya, ABD'nin, “Nijerya-Meksika-Kanada-Venezuela-Orta Doğu” ekseninde elde ettiği petrolün, karşılanmasında önemli bir arz potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmektedir. Rusya, Türk Boğazları'nın deniz trafiğinin yoğunluğunu dikkate alarak, Sibirya petrolünü, “Adriyatik-Baltık Denizi-Pasifik Limanları” ile karşılamayı ve özellikle ABD'nin Stratejik petrol açığını kapatmayı Kuzey Doğu Sibirya Murmansk bölgesi petrol rezervlerini ortak işletmeyi teklif etmektedir.

Sahalin Bölgesinin bu zengin rezervlerini ABD kullanmadığı takdirde, okun yönünün Çin ve Japonya'ya dönmesi, ABD'nin küresel ekonomik rekabet yeteneğini olumsuz etkileyecektir. Rusya-ABD enerji ittifakı arasındaki paradoks, fiyat denkleminde farklılıklar taşımaktadır. Rusya için ucuz petrol politikası, ekonomi için bir tür felaket olarak tanımlanmaktadır. Rus ekonomisinin petrol fiyatlarına bağımlılığı, varil başına 1 \$'lık farkın, Rusya bütçesine 1 milyar dolarlık artış olarak yansımaya neden olmaktadır.

Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Vladimir Putin, izledikleri yeni stratejiye uygun olarak ülkesinin liderliğinde bir Avrasya Doğalgaz İhraç Eden Ülkeler Birliği

⁷¹ Journal of International Affairs, Vol. 56 Issue 2, Spring 2003, p.157.

kurulmasını teklif ederek Avrasya jeostratejik oyununda yeni bir adım daha atmıştır.⁷² Rusya, uluslararası sisteme bakış açısında, akvaryumun dibindeki ekonomisinin Üçüncü Dünya ülkelerinde olduğu üzere tek kalem gaz ve petrol ürünleri ihracatına dayandığının bilincindedir.

2.6.3 Çin'in Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası

Sosyalizmin Sovyet kalesini kaybetmesi, Çin'in Mao ve Deng rejimi sonrasında yükselen güç olarak uluslar arası toplumun dikkatlerini çeken yeni ve önemli bir aktör statüsü değişikliğine neden olmuştur. Çin Halk Cumhuriyeti büyük bir dinamizm ile sosyalist bir siyasi yapı ve kapitalist üretim ilişkileri üzerinde çok hızlı bir kalkınma sürecini (%17) yaşamaktadır. Petrol açısından dışa bağımlı durumda olan Çin, dünyadaki en büyük kömür üreticisi ülkedir. Enerji üretiminin %72'si kömür ile çalışan termik santrallerde yapılmaktadır. Hidroelektrik santrallerde ise toplam enerji üretiminin %7,1'i gerçekleştirilmektedir. Enerji kaynakları ülke geneline dengeli bir biçimde dağılmamıştır.⁷³ Ekonomik gelişmenin, dolayısıyla enerji tüketiminin büyük olduğu doğu bölgelerinde enerji kaynakları kısıtlıdır. Buna karşın enerji kaynaklarının zengin olduğu batı ve kuzey eyaletlerde tüketim azdır. Bu çerçevede doğudan batıya enerji nakline ilişkin alt yapı projeleri planlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi Uygur Otonom Bölgesinden boru hattı ile doğu eyaletlerine doğal gaz getirilmesi projesidir.⁷⁴

Çin'in kömür rezervleri, 61 milyar ton ile dünyanın en zengin rezervleri arasında yer alır. Çin'in kömür rezervleri, Kuzey ve Doğu Çin yatakları, Mançurya yatakları, Doğu Türkistan yatakları, Güney Çin kömür yatakları olarak dört ana sektöre ayrılmıştır. Çin, uzun dönemli enerji yatırımları ve ekonomik Pazar stratejilerine yönelik temel planlamalarında, enerji açığını konsolide edebilmek için, Orta Asya

⁷² Mehmet Ögütçü, "China and the World Energy System : New Links", The Journal of Energy and Development, Vol.:XXIII, No:2, Colorado, December 1998.

⁷³ Mehmet Ögütçü, "China's Outward-Looking Energy Linkages", Geopolitics of Energy, Issue: XX, No.9, Canada September 1998.

⁷⁴ E. Zeynep Güler, Çin Dış Politikası:Değişim ve Süreklilik, Çin'in Gölgesinde Uzakdoğu Asya içinde, Bağlam Yayıncılık,2001, İstanbul, s.285

hidrokarbon rezervlerini birinci öncelikli kaynak olarak algılamaktadır. Bu bağlamda, Pekin, Tarım Havzası ile Sincan Bölgesinin ucu dönülmez çöl topraklarını aşabilecek petrol/gaz boru hatlarının, Orta Asya enerji havzasına bağlanması sureti ile kalkınma hamlesindeki uluslar arası rekabet hızını muhafaza edebilmeyi hayati öncelikli olarak tanımlamaktadır.

Bununla birlikte Çin, Rus petrol/gaz dağıtım şebekesinin mevcut merkezi yapısının, “Yakın Çevre” doktrini gereği, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri üzerindeki tekeli ekonomik baskısını hayati çıkarları için en ciddi potansiyel engel olarak tanımlamaktadır. Pekin’in yorumuna göre, Rusya Soğuk savaş sonrasında Orta Asya petrol ve gaz kaynaklarını Avrupa’ya taşıyan boru hatlarını, bir tür “Enerji Broker” misyonu ile Batı’ya aktarmak suretiyle, Asya ve Türk Cumhuriyetlerini ihmal etmektedir. Rusya, bu yeni misyonunu ifa ederken, enerji kartını Çin aleyhine kullanmakla kalmayıp, Afganistan harekâtı sonrasında ABD askeri kuvvetlerinin Avrasya’da konuşlanmasına müsaade etmektedir. Avrasya’da bu yeni denge Washington’un Orta Doğu enerji kaynaklarını kontrol yeteneğine ilaveten, ikinci ek bir jeo-ekonomik avantaja sahip olmasını sakıncalı bulmakta ve orta vade kapsamında değişiklik riskinin yükselmesine neden olmaktadır.⁷⁵

Avrasya’nın yükselen Gücü Çin’in 1990 yılı itibariyle 113 milyon olan petrol ihtiyacının, 2010 yılında 450 milyon tona çıkması, doğalgaz ihtiyacının ise 12 milyon tondan, 75 milyon tona yükselmesi beklenmektedir. Ancak, Çin’in dünya kömür rezervlerinin %29, petrol rezervlerinin %2,6, gaz rezervlerinin ise %0,8’e sahip olduğu gerçeği⁷⁶ dikkate alındığında, Çin ve dünya güvenliğini olumsuz yönde etkilemesi bu yeni tehdit unsurunun orta ve uzun vade kapsamında potansiyel varlığını farklı parametreler içinde değerlendirmesi beklenmektedir. Çin, üç Orta Asya ülkesi; Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile 3000 km.lik sınırı olan önemli oyuncularından biridir. Amacı, Orta Asya ülkeleri ile karşılıklı güvene dayalı ilişkiler geliştirmektir. Çin

⁷⁵ James P. Dorian, “Oil and Gas in Central Asia and Northwest China”, CWC Publishing Ltd, United Kingdom, 2001, p.150-176,

⁷⁶ James P. Dorian, “Minerals, Energy and Economic Development in China”, Clarendon Press, Oxford, 1994, p.91-106.

artan enerji gereksinimi nedeniyle zengin enerji rezervli bölgelerle ilgilenmektedir ve bu ihtiyacını yakınında bulunan Orta Asya bölgesinden karşılayabilmeyi planlamaktadır. Çin, Orta Asya ülkelerini Avrasya kapsamında düşünmektedir.

Bu tespitin yalnızca coğrafi değil, politik ve kültürel anlamda da bağlayıcı bir rolü vardır. Orta Asya'ya doğu ve batı arasında "köprü" denebilir. Çin, bölgenin refah ve istikrarı ile yakından ilgilidir. Eğer bu köprü'nün civarında türbülans olursa, tüm Avrasya kıtasındaki politik ve ekonomik işbirliğinin geleceği ciddi biçimde etkilenebilir. Çin ve Rusya'nın tehdit olarak algıladıkları konular hemen hemen birbirinin aynıdır. Çin'in Orta Asya bölgesindeki öncelikleri:

- Herhangi bir istikrarsızlığı önlemek,
- Mevcut enerji kaynaklarına güvenlik sağlamak,
- Ekonomik işbirliğini genişletmek,
- Bölgede diğer batılı güçlerin etkinlik kazanmasını önlemek,
- Güvenlik ve istikrar sağlayacak örgütler kurmak şeklinde özetlenebilir.

Çin, Kazak petrolünü ve Türkmen gazını kullanmak istemektedir. 1998 yılında yapılan bir anlaşmayla batı Kazakistan ve Doğu Türkmenistan'dan geçecek boru hatlarının inşası kabul edilmiştir. Orta Asya ülkeleri de Çin'in kendileri için önemini farkındadırlar ve bu nedenle bölgesel işbirliği ve ticaret için Çin'le temaslar geliştirmektedirler. Çin'in bu faaliyetlerinin etkileri uzun vadede Rusya'nın bölgedeki konumunu zayıflatacaktır ve "Büyük Oyun" içinde bir ölçüde Rusya'nın geri çekilmesine yol açacaktır. Belki de bu bölgede Rus üstünlük ve etkisinin sonunun başlangıcıdır.⁷⁷ Çin'in ekonomik ve siyasal etkinliği sadece kendi bölgesiyle sınırlı değildir. Çin'in yıllık % 9 gibi baş döndürücü bir hızla büyüyen ekonomisinin yarattığı talep, Çin'i ABD'den sonra dünya ekonomisinin en önemli lokomotifine konumuna

⁷⁷ Muhammet Jorayevittu, '21. Yüzyılın Başında Orta Asya',
http://strateji.cu.edu.tr/TURK_DUNYASI/turk_dun_mak_5.asp

yükseltirken, dünya ekonomisinde dengeleri de alt üst edebilecek dinamik bir kimlik arz etmektedir.

Çin endüstrisinin petrol ve doğalgaza olan şiddetli ihtiyacı, Kazakistan'ın yanı sıra, Rusya'nın enerji kaynaklarını da bu ülke için çekim merkezi haline getirmiştir. Rusya'nın Çin ve Japonya karşısında endüstriyel ve ileri teknoloji ürünlerinin rekabeti açısından yetersiz konumu, Asya-Pasifik bölgesindeki en önemli tedarikçi ülke statüsünün ön plana çıkmasına neden olmaktadır. İşte bu noktada Rusya, ABD'nin ve Avrupa'nın enerji ihtiyaçları denklemlerini de göz önüne alarak, pazarda “Krizde Belirleyici Aktör ” rolünü orta ve uzun vadede sürdürmeyi planlamaktadır. Nitekim Rusya Başbakanı Mikhail KASYANOV, Çin'e 21 Ağustos 2002 tarihinde yaptığı ziyaret esnasında, 1,7 milyar \$'lık Sibirya petrol boru hattı antlaşmasını Çin Başbakanı Zhu RONGJİ ile müzakere etmişlerdir. Rusya, Çin'in kuzey Palian limanına yılda 20 milyon ton petrol ulaştıracak YUKOS firması ile 2500 km'lik ikinci bir boru hattı projesini de ayrıca sürdürmektedir. Günümüzde Çin'in ithal ettiği petrolün üçte ikisini Orta Doğu ülkelerinden ithal ettiği bilinmektedir.⁷⁸

Çin, güçler mücadelesi içerisinde “Büyük Oyun”a katılmak yolundaki irade ve kararlılığını ortaya koymuştur. Ancak, oyunun neresinde mevcut dengeleri bozabileceği henüz açıklık kazanmamıştır. Çin, enerji uzmanlarına göre, 424 hidrokarbon rezerv sahasından 150 sahada üretime geçilmiştir. Çin'in petrol kaynaklarının 14 milyar varil, doğalgaz rezervlerinin ise 30 trilyon kübik metre olduğu varsayımı ileri sürülmektedir. Çin'in 2010 yılı enerji talebindeki açığın, petrolde 100 milyon ton, doğalgaz da ise 30 milyar metrik küp olması beklenmektedir. Çin bu perspektiften bakıldığında, söz konusu enerji talebinin karşılanmasında, Orta Doğu-Kazakistan-Rusya enerji hatlarına deniz-kara sektörlerinden ulaşabilmeyi planlamakta olup, 2010 yılına endeksli boru hatları projeleri 80 milyon ton petrol transferine endekslenmektedir. Bu bağlamda, ABD-Rus İttifakı'nın Hazar-Orta Asya Sibirya ekseninde genişlemesinden endişe duymaktadır. ABD askeri gücü ve NATO'nun bölgede bayrak göstermesini de ihtiyatla karşılamaktadır. Çin, bu denklem içinde, Hindistan-Pakistan'ın enerji transferinde,

⁷⁸ Pamir,Kafkasyadaki.....a.g.e., s. 83.

Türkmenistan-Afganistan sektörü üzerinden Hint Okyanusu'na açılma seçeneğini de dikkatle izlemekte ve Hindistan'ın orta ve uzun vade kapsamında rekabet payını, ABD ile işbirliği ölçüğünde takip etmektedir.

Sonuç olarak Çin, enerji ihtiyacının karşılanmasında, Orta Asya-Orta Doğu-Sibirya havzalarından ihtiyacı olan enerjiyi temin ederek, ekonomik kalkınma yolundaki rekabet arayışını sürdürebilmeyi 2010-2025 periyotlarında amaç edinmektedir. Pekin, bu çerçevede enerji akışının kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesi için, uluslararası enerji pazarı ve Büyük Güçler ile çatışmaya girmeksizin sürdürebilmeyi, Soğuk Savaş'ta, SSCB'nin Batı tarafından izole edilmesi riskine girmeksizin ve çatışma profili düşük opsiyonları, dikkatle stratejik öncelikleri içerisine dahil etmeyi planlamaktadır. Bu bağlamda Çin, Mackinder'in Kalpgah Hipotezinde ileri sürdüğü kriterleri, jeopolitik ve jeo-ekonomik olarak enerji oyununa dâhil ederken, kara ve deniz ulaşım bağlantılarını açık tutabilmeyi hedefleri arasında muhafaza etmektedir. Ancak Çin, gelecek 10 yıl zarfında, Büyük Güçler arasındaki hegemonik enerji rekabetine hazır olabilmek için, kendi iç pazarında üretimi ve boru hatlarını tamamlamak sureti ile gelecekteki rolünü daha da güçlendirebilmesini asli amaç olarak benimsemiş bulunmaktadır.⁷⁹

2.6.4 AB'nin Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası

Dünya nüfusunun % 6,4'lük oranını teşkil eden Avrupa Birliği, 7 trilyon \$ GSMH hacmi, 400 milyon nüfusu ve dünya toplam ticaretindeki % 40 toplam payı ile en geniş pazara sahip örgüt olarak, büyük güçler mücadelesini sürdürmektedir. Enerji kaynaklarının kontrol ve paylaşımı mücadelesi, Avrupa cephesinden bakıldığında iki büyük savaşın yaşanmasında en kritik etken olmuştur. Harbin sonrasında yıkıma uğramış Avrupa'nın kalkınmasında Avrupa Birliği, yine enerji endeksli olarak teşekkül eden Kömür-Çelik Birliği'nin çekirdek örgütsel çatısı altında kurulmuştur.

⁷⁹ Xia Ojie Xu, "Oil and Gas Linkages Between Central Asia and China-A Geopolitical Perspective", www.rice.edu/projects/baker/pubs. (Erişim Tarihi: 12.07.2007),s.3

1948 -1972 döneminde, ABD ve Avrupa için “Altın Çağ” olarak tanımlanan kesintisiz petrol arzı, ulaştırma-elektrik-petrokimya ürünlerinin kullanımında büyük bir talep patlamasına neden olmuştur. 1980 -1988 döneminde İran-Irak Savaşı, Avrupa’nın kesintisiz petrol talebini karşılarken, alternatif olarak Norveç ve Rusya petrolü ile ABD’nin itirazlarına rağmen ülkeden doğal gaz akım şebekesinin kurulması, AB’ni rahatlatmıştır. ABD’nin Libya-Irak-İran’a “Damato Yasası” gereği uyguladığı ambargoyu delen AB, mevcut durumda Rusya’nın Suudi Arabistan pazarının 1/5’i oranında artan Pazar payını “Alternatifsiz” seçenek olarak masanın önüne koymuştur.⁸⁰

2.6.4.1 AB ve Rusya

Rusya Federasyonu AB’nin enerji ihtiyacının önemli bir kısmını tedarik etmektedir. Birliğin genişleme sonrası toplam ithalatında gazın % 50’si, petrolün % 25’i ve uranyumun yaklaşık % 35’i bu ülke tarafından karşılanmaktadır. Bu durum gelecekte de devam edecektir. Aynı şekilde Rusya’nın doğal gaz ve petrol ihracatı yapmak için Avrupa’nın enerji pazarına ihtiyacı vardır. Hem Avrupa hem de Rusya için karşılıklı bir bağımlılık söz konusudur. Bu durum stratejik bir enerji ortaklığının kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.⁸¹

2.6.4.2 AB ve Basra Körfezi

Körfez ülkeleri AB petrol ihtiyacının önemli bir kısmını tedarik etmektedirler. Sadece 2003 yılında Batı Avrupa’nın ithal ettiği petrolün % 17’si Körfez ülkeleri tarafından karşılanmıştır. Bunun % 52’sini Suudi Arabistan, % 33’ünü İran, % 7’sini Irak ve % 6’sını ise Kuveyt karşılamıştır. Bu nedenle, petrol ve doğal gazın Körfez ülkelerinden AB enerji pazarlarına güvenli bir şekilde ulaşması Birlik için önem kazanmaktadır. Diğer taraftan da Körfez ülkelerinin ekonomisi petrole bağımlı olduğundan bölge ekonomisinin çeşitlendirilmesi ve aynı zamanda enerji sektörlerinin

⁸⁰ Leonardo Maugeri, “Not in Oil’s Name”, Foreign Affairs, Vol.82, No.4, July/August, 2003. p.165-174.

⁸¹ Bülent Aras, Arzu Yorğan, “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği:Siyaset, Ekonomi ve Çevre” TASAM Yayınları Stratejik Rapor No:7, Aralık 2005, s.6.

reformize edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, enerjide AB ile yapılacak işbirliği Avrupa'nın enerji teknolojisini ve yatırımını Körfez'e kaydırmakla kalmayacak, Körfez ülkelerinin de serbestçe AB enerji piyasasına girmesine yardımcı olacaktır.⁸²

2.6.4.3.AB ve Kuzey Afrika

Kuzey Afrika ile olan enerji diyalogu 1995 Barselona Deklarasyonu ile başladı. Bu Deklarasyon enerji alanında işbirliği yapılmasını öne sürmüştü. Sonrasında, 1997 yılında kurulan Avrupa-Akdeniz Formu AB üyelerinin enerji arz güvenliğini sağlamayı ve Akdeniz bölgesinde serbest enerji ticaret alanı kurmayı amaçlamıştı. Bu Forum gaz ve elektrik şebekelerini birleştirerek Fas, Cezayir, Tunus, Libya ve Moritanya'yı içine alan Magrip bölgesinde bir enerji pazarı kurmayı önermişti.

Özellikle Güney Avrupa ülkeleri - Fransa, İtalya, İspanya ve Portekiz – Kuzey Afrika'dan gelen enerjiyle beslenmektedirler. Bunu iki sebebi vardır. Birincisi, bu ülkeler bölgeye coğrafi olarak yakın olduklarından petrol ve gaz yataklarına ulaşmaları daha kolay oluyor. İkincisi de, Kuzey Afrika bu ülkelerin enerjiye olan ihtiyaçlarını karşılayacak potansiyele sahiptir. Cezayir-İspanya Arasındaki MEDGAS ve Cezayir-İtalya arasındaki GALSİ projeleri aynı zamanda Trans Avrupa-Akdeniz boru hatları sisteminin birer bileşenlerini oluşturmaktadırlar. Elektrik konusunda ise Cezayir, Tunus ve Fas Magrip'te bölgesel bir elektrik pazarı kurmak için 2003 -2006 dönemini temel alan bazı inisiyatifler geliştirmeye başladılar. Bu gelişmeler Kuzey Afrika'yı gelecekte AB iç elektrik pazarına entegre edebilecek gelişmelerdir. AB ve Kuzey Afrika arasında kurulmakta olan bu gaz ve elektrik enterkoneksiyonları gelecekte de enerji işbirliğinin devam edeceğini göstermektedir.⁸³

⁸² Aras,a.g.e., s.9.

⁸³ Aras,a.g.e., s.12-13.

2.6.4.4 AB ve Hazar Havzası

AB'nin Kuzey Denizi'ndeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin tükeniyor olması nedeniyle Hazar Havzası AB için önemli bir alternatif olarak düşünülüyor. Çünkü Hazar Havzası AB'nin Körfez bölgesine olan petrol bağımlılığını azaltmasında, Rusya'ya olan gaz bağımlılığını dengelemesinde ve Körfez bölgesindeki gaz rezervlerinin de kontrol altına alınmasında önemli rol oynayabilecektir. AB sekiz eski Sovyet Cumhuriyeti'nin Avrupa'yla bağlantısını sağlamak için Avrupa-Kafkasya-Asya Ulaşım Koridoru'nu (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia (TRACECA)) faaliyete geçirdi. AB destekli diğer bir proje olan INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe (Avrupa'ya Devletler Arası Petrol ve Doğalgaz Nakliyesi)) TACIS (Bağımsız Devletler Topluluğu'na Teknik Yardım) kapsamında yer alan ülkelerin altyapı fonlarından yararlanmasını sağlamaktır. INOGATE Hazar Bölgesi'yle Avrupa arasında hidrokarbon yollarının geliştirilmesi için geniş tabanlı bir ortaklık kurmuştur.

Hazar petrol ve gazının Avrupa enerji pazarına taşınması ile ilgili birçok petrol ve gaz boru hattı gündemdedir. Hazar'dan Karadeniz'e uzanan petrol boru hatları biri Kazakistan'ın petrol yatağı Tengiz'den Karadeniz'in kıyısındaki Rus Novorossiysk terminaline diğeri ise Azerbaycan'ın Şirak petrol yatağını Gürcistan'ın Süpsa terminaline bağlayan hattır. Buralardan da petrol tankerleriyle Bulgaristan veya Romanya'ya ya da direkt olarak boğazlar yoluyla Akdeniz'e ulaştırılacaktır. Diğer önemli hat ise Hazar havzasını Akdeniz'e bağlayan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattıdır.⁸⁴

2.6.5 Hindistan'ın Petrol Bölgelerine Yönelik Politikası

Ekonomik açıdan gelişmeye bağlı olarak artan nüfusla birlikte, enerji tüketimi de hızla artan Hindistan, en fazla doğrudan dış yatırıma ihtiyaç duyan

⁸⁴ Aras, a.g.e., s.13-14.

ülkelerden biri konumundadır⁸⁵.

2005 yılı içerisinde, 3.3 trilyon dolar milli hasılasıyla, 482 milyon iş gücüyle ve % 6.2'lik büyüme hızıyla Hindistan'ın, özellikle enerjiye ve bu kapsamda petrole olan bağımlılığı giderek artmaktadır⁸⁶ Elektrik üretiminin % 81.7'sini petrole üreten Hindistan'ın günlük 819 bin varil petrol üretimine⁸⁷ karşın, 2.55 milyon varil petrol tüketimi⁸⁸ söz konusudur. Günlük yaklaşık Hindistan'ın yaklaşık olarak 1.75 milyon varil petrol açığı bulunmaktadır.

Ülke içi petrol kaynaklarının giderek azalması; yaklaşık % 70 oranındaki ithal petrole olan bağımlılığı büyük ölçüde arttıracaktır⁸⁹ Küresel rekabet açısından Hindistanın problem sahaları şu şekilde özetlenebilir⁹⁰:

- Artış yönünde seyreden yüksek petrol fiyatları,
- Büyük oranlarda büyüme düzeyi,
- Enerji teknolojilerinin yetersizliği,
- Petrol sanayi ve endüstrisine olan bağımlılık.

Hindistan, dünyanın en büyük petrol tüketicisi ülkelerinden biri konumunda bulunması sebebiyle artan petrol ihtiyacını karşılamak için farklı stratejiler ortaya koymaktadır. Hindistan'ın petrol şirketi ONGC, Vietnam'ın kıyısındaki petrol sahaları ile Cezayir, Kazakistan, Endonezya, Venezuela ve

⁸⁵ Dean Witter, Morgan Stanley Report, **Indian New Reports**, New York 25 November 2002 ss.1-19.

⁸⁶ EIA-Energy Information Administration, India Country Analysis Briefs (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/india.html>, 3 Şubat 2006; www.cia.org/country/India (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2006)

⁸⁷ BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy, s.4.

⁸⁸ **a.g.e.**, s.9

⁸⁹ IEA- International Energy Agency, The Energy Outlook For India Paris, IEA Pub., 2000, s.

⁹⁰ Tata Energy Research Institute, Energy Data Directory & Yearbook, 2000/2001, TERI, New Delhi, 2001

Suriye başta olmak üzere Afrika ve Orta Doğu'da bölge ülkeleri ile enerji projelerinde yer almak için yatırım yaparken, Hindistan Petrol Anonim Şirketi India Oil Company (IOC) da Sri Lanka'daki deniz altı petrol keşiflerine önem vermektedir⁹¹

Özellikle bölgede Hindistan'ın enerji güvenliği kapsamında; petrol ihracatçısı ülkeler, enerji transit ve geçişinde yer alan ülkeler ve küresel rekabette diğer rakip ülkeler ile yaşadığı problemlili ilişkiler sebebi ile riskleri mevcuttur.

Bölgede Hindistan, petrol bakımından büyük oranda dışa bağımlılığın yanında, arz çeşitliliğine yönelik olarak alternatif kaynak arayışına yönelik politikaları ve stratejileri kapsamında Çin ile büyük bir rekabet içerisinde yer almaktadır. Bununla birlikte özellikle petrol bakımından zengin olan Orta Doğu'nun dışındaki başta Hazar Havzası olmak üzere, Afrika ülkelerinde farklı yatırımlarda çoğu zaman rekabet etmekte, bazen de ortak girişimlerde bulunmaktadır.

İşbirliğine yönelik petrol politikası ile Hindistan, rekabet açısından çok daha başarılı olan Çin ile farklı petrol bölgelerinde, projelerde yer alabilmeyi, ortak çalışabilmeyi ve aynı zamanda teknik ve maliyet açısından güçlü olabilmeyi hedeflemektedir.

Hindistan, aynı zamanda Rusya ile farklı alanlarda işbirliği yönünde anlaşmalar yapmaktadır. Hindistan'ın; Rusya Çin eksenindeki yeni oluşumda yer almasını önlemek ABD'nin farklı bir stratejisi olarak da öngörülmektedir.

Petrol tüketimi nüfusla birlikte artacak olan Hindistan'ın, bölgede büyük bir pazar konumunda olmaya devam edeceği öngörülmektedir. Küresel petrol stratejileri kapsamında güçlü bir konumda olabilmesi için, enerji arz kaynaklarını mümkün

⁹¹ Jin Liangxiang, "China's Quest Energy", **The Middle East Forum**, Vol.:XII, No:2, 2005, s.3-6

olduğunca çeşitlendirmeye yönelik politikalar ortaya koyması gerekecektir. Başta yakın komşu ülkeleri olmak üzere, petrol ihracatçısı ülkeler, enerji transit ve geçişinde yer alan ülkeler ve küresel rekabette diğer rakip ülkeler ile yaşadığı problemlilişkilerininve anlaşmazlıklarını zmesinin gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

3. KÜRESEL PETROL STRATEJİLERİ EKSENİNDE TÜRKİYE'NİN KONUMU

3.1. Türkiye'de Petrol ve Doğal Gaz Durumu

3.1.1 Konuya Panoramik Olarak Bakış

Enerji, çağımızın vazgeçilemez bir unsuru olup ekmek, su, hava kadar insanoğlunun temel ihtiyaç maddesidir. 1970 öncesi dönemde ülke ekonomilerine giren petrol enerjisi, 1970'li yıllarla beraber yaşanan petrol şokları nedeniyle, kendisinden hiç bir zaman vazgeçilemez bir nitelik taşıdığını ortaya koymuştur. Gün geçtikçe sürekli yükselen fiyatlar ise özellikle ihtiyaçlarını dışalım/ ithalatla karşılamak zorunda olan ülkeler için, petrol, kritik bir madde konumuna da girmiştir ¹

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın en önemli girdilerinden biri olan enerjinin, kalkınmayı sürükleyici bir niteliğe kavuşturulması amacıyla, sektördeki sorunları belirleyip, gerekli önlemleri alarak çözümlere kavuşturmuş bulunan ve bunda da sürekliliği sağlayan uluslar, bu gün olduğu gibi gelecekte de enerji sektöründe sıkıntıya düşmeyecekleri gibi, kalkınmada ve dünya nimetlerini bölüşüm mücadelesinde daima ön saflarda olacaklardır.

Petrolün tarihsel gelişimi incelendikçe, Türkiye'de petrol arama faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde yalnız padişah fermanı ile bazı bölgelerin imtiyazlarının taltifi/ödüllendirilmesi gereken kimselere verildiği ve bu imtiyazı elde

¹ Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, **Türkiye Enerji Sektörünün Gelişimi ve Arz Talep Projeksiyonları (1970- 2010)**, 17-22 Ekim 1994, İzmir, s.1

edenlerin de elde ettikleri imtiyazları, yabancı petrol sermayedarlarına satma teşebbüslerinden daha ileri gitmediği görülmektedir²

Günümüzde çok büyük miktarda finansman gerektiren enerji sektörü yatırımlarında, Kamu Sektörü yanında özel sektörün de yerini alması amacıyla Türkiye'de özendirici ve teşvik edici önlemler alınmaktadır. Özel sektöre yabancı sermaye katılımlarının artırılması amacıyla Yap-İşlet-Devret modelleri ile Kamu Ortaklığı Fonu gibi formüllerle yardımcı olmaya çalışılmaktadır.³

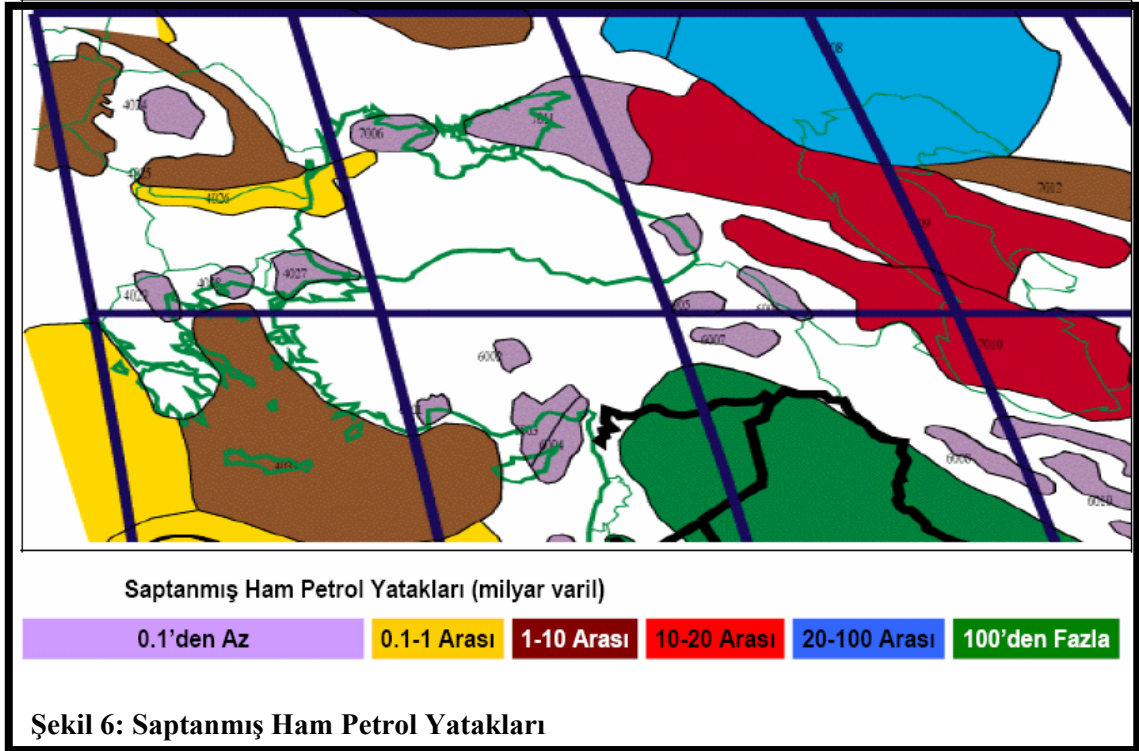
3.1.2 Türkiye'de Petrol

Türkiye, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan Doğu-Batı, Hazar Havzası ile Akdeniz'i birbirine bağlayan Kuzey-Güney Enerji Koridorlarının geçiş noktasında bulunmaktadır. Bu nedenle, arz edilen ham petrolün talep edilen noktalara ulaştırılması açısından önemli bir konuma sahiptir. Türkiye'de ham petrol rezervleri bulunmasına rağmen, bu rezervlerin işletilmesi mevcut teknolojik donanımla ekonomik olmamaktadır. Bu nedenle, mevcut koşullarda Türkiye'nin petrol piyasalarında izleyebileceği orta vadeli politika, petrolün ulaştırılması ve işlenmesiyle ilgili olabilecektir.

Türkiye ve Çevresindeki Petrol Rezervleri: Türkiye'nin çevresi işletilen petrol yataklarıyla doludur. Ancak, mevcut teknoloji 1.000-1.500 metre derinlikteki petrolün ekonomik olarak çıkarılmasına izin vermektedir. Türkiye coğrafyasında bulunan yatakların ise 5.000-6.000 metrede olduğu bilinmektedir. Şekil-6, Türkiye ve çevresindeki ülkelerde bulunan petrol rezervlerini göstermektedir.

²Niyazi ACUN, **Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü**, İstanbul: 1949, sf.159-167

³Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, Türkiye 6. Enerji Kongresi (Teknik Oturum Tebliği 4), 17-22 Ekim 1994, İzmir, s.4

Kaynak: (Çevrimiçi) http://www.energy.er.usgs.gov/products/papers/World_oil/oil/omeast_tile01.htm.
(Erişim Tarihi: 18.07.2007)

Haritanın incelenmesi neticesinde, Türkiye'nin Güneydoğusunda Irak ve Suriye'yi kapsayan zengin petrol yatakları olduğu dikkati çekmektedir. Bahse konu rezervlerin miktarı 100 milyar varili geçmektedir. Bu yatakların kuzey ucu Türk topraklarında bulunmaktadır. Türkiye'de bu bölgede Batman ve Raman üretim alanları yer almaktadır.

Kıta sahanlığı problemlerine konu olan Ege Denizi'nde ise 10 milyar varil düzeyinde bir kaynak olduğu tahmin edilmektedir. Yunanistan ile olan sınır anlaşmazlıkları nedeniyle bu bölgede petrol araması yapılamamaktadır.

Ayrıca (haritada gösterilmemiştir), petrol olma olasılığının yüksek olduğu Doğu Karadeniz'de BP-Türkiye ortak girişimiyle petrol sondajlarına başlanmıştır

3.1.3 Türkiye’de Doğal Gaz

Türkiye kullandığı doğal gazın tamamını ithal etmektedir. Dahası Türkiye’nin önemli bir enerji kaynağı olan doğal gaz ithalatında bu oranda dışa bağımlı olmasından da öte büyük ölçüde tek bir ülkeye (Rusya Federasyonu) bağımlı konuma gelmiştir.⁴ Bu bağımlılık da fiyattan enerji güvenliğine Türkiye için ciddi bir risk faktörü oluşturmaktadır, bu durumun da ulusal güvenliğini tehdit ettiği değerlendirilmektedir. Türkiye enerji ihtiyacının yaklaşık % 23’ ünü doğal gazdan karşılamaktadır⁵.

Alternatif bir çok yakıtta göre temizliği, kullanım kolaylığı, ucuzluğu gibi üstünlükleri doğal gaza olan talebi hızla arttırmıştır. 14 Şubat 1986 yılında Sovyetler Birliği ile imzalanan ve yılda 6 milyar metreküp gaz alımını öngören anlaşmanın ardından, 1987 yılından itibaren Türkiye’de doğal gaz kullanımı başlamıştır. Doğal gazın ilk kullanıma başlandığı 1987 yılında 513 milyon m³ düzeyinde olan doğal gaz tüketimi, 16 yıl içinde yaklaşık 42 kat artışla, 2003 yılında 21,4 milyar m³’e ulaşmıştır.

Türkiye 1986 yılından beri altı ülke ile doğal gaz ve likit doğal gaz (lng) anlaşması yapmıştır. Azerbaycan’dan doğal gaz alımı boru hattı 2006 yılının sonunda tamamlanmıştır. Türkmenistan ile yapılan anlaşmanın geleceği ise henüz belli değildir. RF ile Trakya hattı (imzalanması 1986, süre 25 yıl ve 1998’de 23 yıllık ikinci anlaşma) ve Mavi Akım (1997’de 27 yıllık), Cezayir (1988, 20 yıllık), Nijerya (1995, 22 yıllık), İran (1996, 25 yıllık), Azerbaycan (2001, 15 yıllık, 2007 ortası devrede) ve Türkmenistan (2001, 30 yıllık durumu belirsiz) ile doğalgaz alım anlaşmaları mevcuttur.

Türkiye’nin yıllara göre gerçekleşen fiili ithalatı içinde Rusya’nın payı çok yüksektir. 2006 yılı rakamlarına göre toplam doğal gaz ithalatının % 67’sini Rusya’dan

⁴ BP, Oil Section from BP Statistical Review of World Energy 2007, s.30-31.

⁵ EIA, Turkey Energy Data October 2006 Report, Eia Pub, 2006, s.14.

yapmıştır. Doğal gaz ithalatında ikinci sırayı % 15 ile İran, % 13 ile Cezayir ve % 5 ile Nijerya almaktadır.

Türkiye ithal ettiği doğal gazın % 60'ını elektrik üretiminde, % 20'sini konutların ısıtılmasında, % 18'ini sanayide ve % 2'sini gübre üretiminde kullanmaktadır. Yıllar itibarıyla doğalgaz kullanımında metreküp bazında en fazla artış elektrik üretiminde meydana gelmiştir.

Türkiye Rusya'dan (biri Karadeniz altından diğeri Trakya'dan olmak üzere) iki boru hattıyla gaz almaktadır. İran'dan gelen yıllık 10 milyar metreküp kapasiteli bir boru hattı daha bulunmaktadır. Ayrıca, Cezayir ve Nijerya'dan alınan sıvılaştırılmış doğal gaz, tankerlerle Marmara Ereğli'sinden ülkeye giriş yapmaktadır.

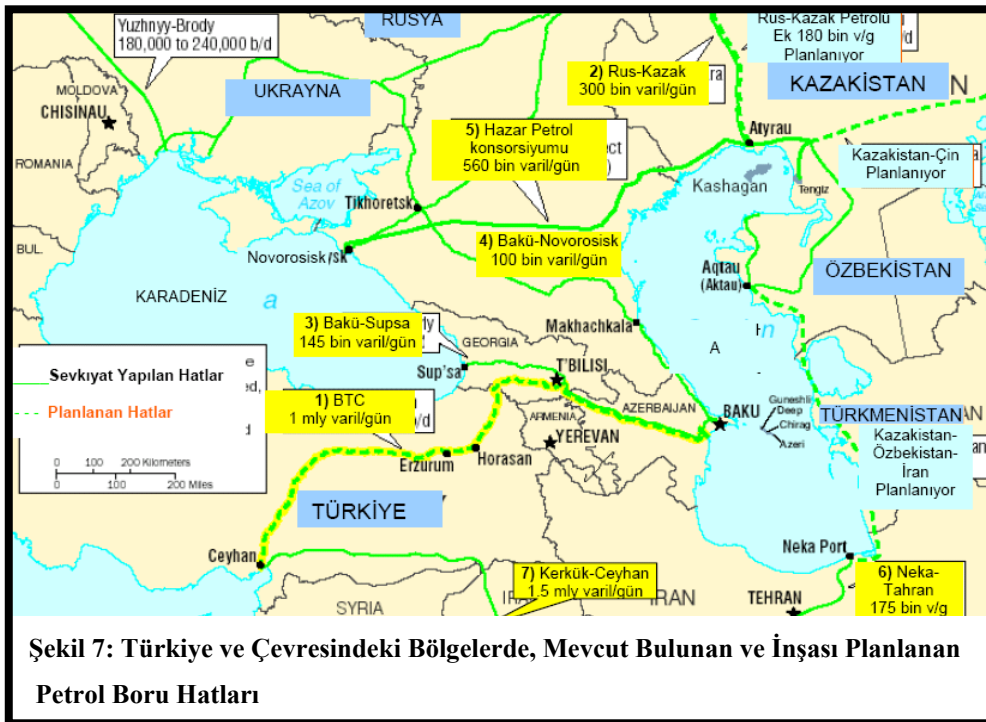
Azerbaycan doğal gaz boru hattının inşası devam etmektedir. 2007 yılı sonunda bitirilerek gaz sevkıyatına başlanacağı beklenmektedir. Türkmenistan doğal gazının, Hazar Denizi altından bir boru hattıyla geçirilerek, Türkiye'ye ve Avrupa pazarlarına ihracı konusundaki çalışmalar 1991 yılı sonunda başlamıştır. İki ülke arasında projenin gerçekleştirilmesine yönelik Mutabakat Zaptı, Protokol ve Anlaşma olmak üzere çeşitli akitler imzalanmıştır. Söz konusu projeye ilgili en önemli anlaşma, 29 Ekim 1998 tarihinde Türkiye ve Türkmenistan Devlet Başkanları arasında Ankara'da imzalanan anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre; Türkmenistan, boru hattının Gürcistan sınırına kadar olan kısmını, Türkiye'de bundan sonraki kısmını üstlenmektedir. Türkiye, bahse konu anlaşmadaki yükümlülüklerini yerine getirmiştir. Türkmenistan, 13 Şubat 1999 tarihinde Proje'nin, Pipeline Solutions Group (PSG) liderliğindeki bir Konsorsiyum tarafından yürütüleceğini açıklamıştır. Bu maksatla, PSG'ye bir Görevlendirme Mektubu vermiştir. Söz konusu mektubun geçerlilik süresi 19 Şubat 2000 tarihi itibarıyla sona ermiştir. Türkmenistan'ın bu yetkilendirme süresini uzatmaması nedeniyle, boru hattının Gürcistan sınırına kadar olan bölümü ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Bu konuda Türkmenistan'ın alacağı karar beklenmektedir.

Doğal gaz tüketiminin 2020 yılında yaklaşık 2006 yılının iki katına ulaşarak 62 milyon m³ olması beklenmektedir.

3.2 Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

Üretilen ya da işlenen ham petrolün, coğrafi koşulların imkan verdiği bölgelere boru hattıyla ulaştırılması güvenlik, zaman ve maliyet yönünden avantaj sağlamaktadır. Bu nedenle, günümüzde petrol boru hatlarının inşası hız kazanmıştır. Petrol boru hatları kuruluşları itibarıyla yüksek sermaye gerektiren, ancak işletme maliyetleri diğer ulaştırma tekniklerine göre daha ucuz olan kanallardır. Bu hatların etkin olarak kullanılması için, sevkiyatın devamlı, düzenli ve boru hattı kapasitesine uygun olarak yapılması gerekmektedir. Uzun süre kullanılmayan ya da kapasitesinin altında işletilen hatların maliyetleri oransal olarak daha yüksek olmaktadır.

Türkiye ve çevresindeki bölgelerde, mevcut bulunan ve inşası planlanan petrol boru hatları, Şekil 7’de sunulmuştur.

Kaynak: (Çevrimiçi) www.energy.er.usgs.gov/products/world_oil/oil/meast.htm.

(Erişim Tarihi: 18.07.2007)

Boğazlardan tankerlerle yılda 150 milyon tona yakın ham petrol taşınmaktadır. 2006 yılı itibarıyla Boğazlardan geçen gemilerin %18 ini ham petrol tankerleri oluşturmuştur. Tankerlerle Boğazlardan petrol taşınması özellikle Boğazların güvenliği ve ekolojik denge açısından büyük tehlike teşkil etmektedir. Ayrıca, stratejik, politik ve ekonomik açıdan da Türkiye'nin aleyhindedir. Bu durumun düzeltilmesinin aşağıda ayrıntıları belirtilen mevcut ve planlanan petrol boru hatları ile mümkün olabileceği düşünülmektedir.

Türkiye üzerinden geçen boru hatları iki gruba ayrılmaktadır. Bunlardan birincisi doğu-batı yönünde Hazar ya da Basra Körfezi petrol ve doğalgazını taşımaktadır. İkinci grupta ise kuzey-güney koridorunda Rus petrolünü ve doğalgazını aktaran boru hatları bulunmaktadır. Avrupa Birliği her ne kadar Türkiye'deki enerji altyapısının Avrupa'nın Rus doğalgazına bağımlılığını azaltacağını düşünüyor olsa da Rusya kuzey-güney koridorunda Batıya taşınacak doğalgazda kayda değer bir rol oynamaya devam edecektir. Türkiye'nin bir enerji merkezi olabilmesi için iç tüketim, depolama ve ihrac amaçlı doğalgaz şebekesini genişletmesi gerekmektedir.

Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Petrol Boru Hattı ile Hazar Havzasından Türkiye'nin Ceyhan limanına taşınan petrolün ilk yüklemesi 2 Haziran 2006 tarihinde yapılmıştır. Doğu-Batı enerji koridorunda Hazar Denizinden Akdeniz'e uzanan BTC boru hattı, açık denizlere çıkışı olmayan Hazar Havzasının Rusya'nın by-pass edilerek küresel piyasalara açılmasında önemli bir ihracat güzergahı oluşturmuştur. Bu safhada ilginç olan başka bir husus ise Türkiye'nin Karadeniz ve Akdeniz arasında uzanan kuzey-güney koridorunda Rusya için bir ilgi odağı haline gelmiş olmasıdır. Zira Avrupa'ya ihrac ettiği petrol ve doğalgazın büyük kısmını Ukrayna üzerinden gönderen Rusya için Türkiye, bu sefer Kiev'in by-pass edilmesi açısından bir fırsat sunmaktadır. Halihazırda yapım aşamasında olan iki boru hattı ve hayata geçirilmesi düşünülen çeşitli projelerle Türkiye, Batının ve Rusya'nın çıkarları arasındaki dengeyi tutturmayı başarabilirse, önemli bir enerji geçiş güzergahı olacaktır⁶. Ortadoğu ve Hazar Havzası petrollerinin

⁶ Pamir, Bakü..., a.g.e., s.48-52

taşınmasına yönelik olarak yapılan petrol boru hatları içinde en önemlisi gerek Türkiye gerekse anılan bölge açısından BTC petrol boru hattıdır.

Günlük taşıma kapasitesi 1 milyon varildir (BP'ye göre 2 milyon varile kadar çıkabilecektir). Hattın 440 km'si Azeri, 260 km'si Gürcü, geri kalan 1.070 km'si ise Türk topraklarında yer almaktadır. Hattın maliyeti 4 milyar dolardır. Hat, Azeri ve Kazak petrollerinin Akdeniz'e taşınmasını sağlayacaktır.

BTC bir konsorsiyum tarafından gerçekleştirilmiştir. BTC Petrol Boru Hattı Konsorsiyumunda; BP (İngiltere) % 30,1; AzBTC (SOCAR - Azerbaycan) % 25, Unocal (ABD) % 8,9; Statoil (Norveç) % 8,71, Eni (İtalya) % 5, Total (Fransa) % 5, Itochu (Japonya) % 3,4, Inpex (Japonya) % 2,5; Conoco Philips (ABD) % 2,5; Amerada Hess (ABD) % 2,36 ve Türk TPAO % 6,53 oranında hisseye sahiptir.⁷

BTC hattının, Azeri petrolünün yanında, 2010 yılında Kazakistan petrollerinin de bir kısmını (30 milyon ton) taşıyacak olması, bu hattın tam kapasite ile çalışmasına imkan sağlayarak ekonomik önemini arttıracaktır.

Hattın tam kapasiteyle çalışması durumunda Türkiye'nin yıllık 1,5 milyar, Gürcistan'ın ise 600 milyon dolarlık geçiş ücreti alacağı tahmin edilmektedir.

ABD Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nı desteklemektedir. ABD'nin bölgeye genel olarak bakışını değerlendirecek olursak; "20. asrın ilk yıllarında Batı gözlerini bu bölgeye, zengin petrol yataklarına çevirmişti. Petrol çağına giren dünya, kömür-çelik çağını artık geride bırakıyordu. Yeni dönemde bir devletin ekonomik ve askeri gücü, petrol kaynaklarını kontrol etmeye ve bu kaynaklardan kesintisiz yararlanmaya dayanıyordu. Bu nedenle Rus petrol sanayiine yapılan önemli yatırımların yarısından fazlası yabancı sermaye ile gerçekleştirildi. Bu alanda başı İngiltere çekerek, dış kaynakların %60'ını elinde tutuyordu.

⁷ a.g.e., s.67-71

20. asır sona ererken ise; Batı'nın gözleri yine bu bölgededir. Bu kez Amerika önde gelen bir rol oynamak istemektedir. Bunun nedeni de, Hazar Denizi havzasındaki petrol servetinin dünyanın en zengin kaynaklarına sahip olan Basra Körfezi rezervlerine yakın düzeyde olmasıdır.

Bu konuyla ilgili olarak 24.10.1997'de ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan Ekonomik İşler bakan yardımcısı Stuart Eizenstat, Kongre'de yaptığı konuşmada, Amerika'nın Hazar Bölgesine yönelik dış politikasını şu beş hedefi güttüğünü izah etmiştir.

- Kafkasya'daki devletlerin bağımsız ve egemenliklerinin korunması ile demokrasilerinin ve ekonomilerinin gelişmesi.
- Bu devletler arasındaki ihtilaflara çözüm bulmaya yönelik çalışmaların hızlandırılması.
- Dünya enerji ihtiyacının karşılanması için bölgedeki kaynakların üretime açılması.
- Bölgeye yatırım yapan ABD firmalarına destek sağlanması.
- İran'a yönelik baskı politikasının sürdürülmesi.⁸

Bu politikalardan da anlaşıldığı gibi ABD'nin bölgeye yönelik politikası değişikliğe uğramıştır. ABD önceleri Azerbaycan'a karşı Ermenistan'ı desteklerken şimdi tamamen Azerbaycan'ın yanındadır. Bunun nedeni de tabii ki zengin petrol kaynaklarıdır.

Türkiye'nin 6.29 milyon varil petrole eşdeğer enerji depolamasını sağlayacak bir tesisin Dünya Bankası Doğalgaz Sektörünü Geliştirme Projesi kapsamında inşası ise ülkenin enerji altyapısındaki diğer bir gelişmeyi oluşturmaktadır. Bu tesis Türkiye'de bir ilk olacaktır.

⁸ Şükrü Elekdağ, "ABD ve Hazar Petrolleri", **Milliyet**, 24 Kasım, 1997.

Altı ay kadar gecikmeyle de olsa, Türkiye-Yunanistan gaz boru hattının, Meriç Nehri geçişini de tamamlayarak 2007 sonlarında devreye girmesi beklenmektedir. Azerbaycan'ın Şah Denizi sahasında üretmekte olduğu gazı, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı'na (BTC) paralel bir hat ile taşıyacak olan Güney Kafkasya Gaz Boru Hattı'nın inşasının tamamlanmış ve Erzurum civarında gaz iletim ağına bağlanmış olması da bir diğer önemli gelişmedir.

3.3 Yapılması Hedeflenen Boru Hatları

Nabucco boru hattı Avrupa'nın Rus doğalgazına bağımlılığını azaltmak üzere tasarlanan bir projedir. 3300 kilometre uzunluğundaki boru hattı Azeri, Kazak, Türkmen ve İran gazını Romanya, Macaristan ve Avusturya'ya taşıyacaktır.

Avrupa'nın Nabucco'ya verdiği destek, Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan doğalgaz anlaşmazlığının ardından artmıştır. Nabucco'nun popüleritesine rağmen proje hem siyasi hem de ekonomik sorunlarla karşılaşmıştır. Nabucco, İran doğalgazının kullanılması için yegane seçeneklerden biridir. İran, seçeneğini Nabucco'dan kullansa bile son davranışları -doğalgazı, Rusya'nın da yaptığı gibi, diplomatik bir araç olarak kullanabileceğini gösteriyor- Herşeye rağmen Avrupa Komisyonu 26 Haziran tarihinde projeye siyasi destek verdi ve 5.8 milyar dolarlık projeyi gerçekleştirmeye bir adım daha yaklaştırmıştır.

Kaynakların işletilmesinin ve diğer endüstriyel faaliyetlerin kaderi petrol ve gazın dünya piyasalarında satılmak üzere limanlara ulaşımını sağlayabilecek güvenli ve etkin boru hatlarının geliştirilmesine bağlıdır. bu tür boru hatları devreye sokulmadığı sürece bu kadar zengin rezervlere sahip olan bu bölgeden hiçbir yarar sağlanamayacaktır.⁹

⁹ Mehmet Ögütçü, "Avrasya Enerji Kaynaklarına Bakış, Uzun Vadeli Bir Batı Stratejisi İhtiyacı", **Avrasya Etüdüleri**, Cilt: 1, Sayı: 3, Sonbahar-Kış, 1994, s. 64-65.

Üretilen petrolün hangi güzergahtan taşınacağı konusundaki tartışmalarda, Rusya; Bakü ile Novorossisk limanı arasında zaten bir boru hattı bulunduğunu, bu hattın hem ucuz hem de hızlı bir biçimde gerçekleştirilebilecek tek alternatif olduğunu ileri sürmüştür. Rusya, bundan başka, hattın Çeçenistan'dan geçecek olması dolayısıyla Çeçenistan'la da anlaşmaya varmıştır. Rusya'nın bu isteğine göre; petrol Bakü'den Rusya'nın Novorossisk limanına pompalanacak, borudan da petrol tankerlere yüklenerek, boğazlardan geçerek dünya pazarlarına ulaşacaktır.¹⁰

Hazar'dan geçen Türkmenistan-Türkiye-Avrupa(TCP) boru hattı, hem Türkmen hem de Kazak doğalgazını Türkiye'ye taşıyacaktır. Türkiye'nin Türkmenistan'dan bir doğalgaz boru hattı inşa edilmesi planı 1999 yılında kesintiye uğramıştır. Türkmenistan Hazar Denizinin altından 230 kilometre boyunca uzanacak bir boru hattı yapılmasını öngörmektedir. Projenin yasal çerçevesine yönelik güven sorunu yaşanmaktadır. Azerbaycan ile Türkmenistan arasında Hazar Denizine ilişkin sınır anlaşmazlıkları ise TCP'nin hayata geçirilmesinin önündeki bir başka engel oluşturmaktadır.

Kuzey güney hattına bakıldığında ise, Mavi Akım Doğalgaz Projesinin, dünyanın en derin ikiz doğalgaz boru hattı olduğu görülecektir. Rus doğalgazını Türk limanı Samsun'a 2003'te pompalamaya başlamıştır. 3.2 milyar dolarlık boru hattı Rusya'nın güneyindeki Isobilnoye'den, Karadeniz'deki Dzhugba'ya, oradan da Türk limanı Samsun'a kadar uzanmaktadır. Kasım 2005'te Mavi Akım, öngörüldüğü gibi günde 275.700 varil enerji kapasitesine ulaşmıştır. 17 Kasım 2005'te boru hattı Türkiye ve İtalya başbakanları -Recep Tayyip Erdoğan ve Silvio Berlusconi- ve Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in hazır bulunduğu resmi bir törenle açılmıştır.

Samsun-Ceyhan Petrol Boru hattı, Türkiye, Hazar petrolünü Akdeniz'e Türk boğazlarına uğramadan taşıyacak bir yol olarak Türkiye'nin kuzeyindeki Samsun limanından Türkiye'nin güneyindeki Ceyhan'a uzanan 560 km boru hattının hayata

¹⁰ Doç. Dr. Kenan Çelik – Cemalettin Kalaycı, “Azeri Petrolünün Dünü ve Bugünü”, **Avrasya Etüdüleri**, Sayı: 16, Sonbahar-Kış, 1999, s. 114.

geçirilmesini istemektedir. 560 km uzunluğundaki boru hattının günde 1 milyon varil petrol taşıması amaçlanmaktadır.

Burgaz-İskenderiye Petrol Boru Hattı: Rusya, 2005 yılında Bulgaristan ve Yunanistan ile anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmayla Bulgaristan'ın Karadeniz sahilinden Yunanistan'ın Ege Denizi kıyılarına uzanacak 300 kilometrelik Burgaz-İskenderiye boru hattı için koşullarını belirtmiştir. Boru hattının yılda 700 bin ila 1 milyon varil arasında kapasiteye sahip olması planlanmaktadır ve bu hat Türk boğazlarını bypass edilmesine fırsat yaratacaktır.

Samsun-Ceyhan Doğalgaz Boru Hattı: Samsun'dan Ceyhan'a bir boru hattı inşa edilmesi Rus gazının, Akdeniz'de kuzey-güney koridoru boyunca uzanan ülkelerden daha güneye sevk edilmesine imkan tanıyacaktır.

Türkiye-İsrail Petrol/Doğal Gaz Boru Hattı: Türkiye ve İsrail'den yetkililer arasında gerçekleştirilen görüşmeler Rus doğalgazının ve petrolünün deniz altından geçecek dört boru hattı yoluyla İsrail'e gönderilmesini öngörüyordu. Türkiye-İsrail doğalgaz boru hattı, Azerbaycan ve Rus doğalgaz fazlasına dayanacaktır.

SONUÇ

Türkiye'nin uzun yıllardan bu yana, istikrarlı ve entegre bir enerji politikası mevcut değildir. İstikrarlı bir enerji politikasının oluşturulabilmesi ve uygulanabilmesi için en önemli öncelik, Enerji Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı'nın da dahil olduğu, devletin ilgili tüm birimlerinin akılcı biçimde koordine edilebildiği entegre bir birimin sürekli olarak devrede tutulabilmesidir.

Türkiye, birincil enerji tüketiminde yaklaşık % 37 oranında petrol, % 23 civarında gaz tüketmektedir. Tüketilen gazın tamamına yakını, petrolün ise % 90'ından fazlası

ithalatla karşılanmaktadır. Birincil enerji tüketiminde, dışa bağımlılığı % 65 civarındadır ve bu oran hızla artma eğilimindedir. Enerjide dış bağımlılık, ekonomik ve ulusal güvenliği tehdit edecek bir seyir izlemektedir.

Doğal gaza bu yüksek oranda bağımlılığın da ötesinde, tek bir ülkeye de büyük oranda bağımlılık söz konusudur. Türkiye, 2006 yılı itibarı ile, ithal ettiği (ya da tükettiği) gazın yaklaşık % 67'sini tek bir kaynaktan (Rusya Federasyonu) temin etmektedir. Bu da, fiyattan enerji güvenliğine, Türkiye için ciddi bir risk faktörü oluşturmaktadır. Dahası, önemli bir tüketici olmasına karşın, yine de sınırlı bir gaz pazarı olan Türkiye'nin, Rus gazı ile bu denli "doymuş" olması, başta Azerbaycan'dan ve ileride Türkmenistan'dan ve Kazakistan'dan alabileceği gazın (kaynak çeşitliliğinin) önünde bir engel oluşturmuştur. Azerbaycan gazı, 6,6 milyar metre küple sınırlı kalmıştır. Türkmen gazının gelmesi ise bugün için çok olası görünmemektedir.

Azerbaycan gazının, bir kaç yönden avantajı ve enerji güvenliği açısından önemli katkısı vardır. Her şeyden önce, gelecek gazın çıkarılacağı Şah Deniz sahasında Türkiye'nin ulusal kuruluşu TPAO'nun da (% 9) hissedar olması, ekonomik ve stratejik açıdan, ülke için avantajdır. Söz konusu gazı taşıyacak olan Bakü-Erzurum hattının, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'na paralel döşenmiş olması, bir yandan iki hattın yatırım maliyetlerine olumlu katkı yaparken, diğer yandan da işletme giderleri ve güvenlik gibi kalemlerde de ciddi tasarruf sağlayacaktır. Azerbaycan gaz anlaşmasında, gazın "re-export" (üçüncü ülkeye/tarafa satabilme hakkı) olanağı da yer aldığından, Türkiye'nin Azerbaycan gazının ihtiyaç fazlası kısmını, Avrupa pazarına satabilmesi de bir diğer avantajdır. Bu hak, Rus ve İran gazı için yapılan anlaşmalarda yoktur. Söz konusu gaz anlaşmaları, 25-30 yıl süreli olduğundan ve "al ya da öde" hükümleri içerdiğinden, Türkiye, aldığı gazı tüketemese de bu süre içinde bedelini ödemek zorundadır. Hazine Müsteşarlığı'nın raporlarına göre, "Türkiye 2003–2014 döneminde, tüketemeyeceği doğal gaz için, açıktan toplam 14 milyar ABD doları 'al ya da öde' bedeli ödemek zorunda kalacaktır". Bu bedelin ödenmemesi için yapılan çeşitli müzakereler de, Türkiye'nin uluslararası itibarı açısından olumsuz etki yaratmaktadır.

BTC hattı sayesinde eski Doğu Bloku ülkelerinin petrol konusunda Rusya'ya olan bağımlılıkları azalacak, Türkiye ile yakınlaşmaları artacaktır. Bu durumun ise, ekonomik ve siyasi yönden Türkiye'nin lehine olacağı değerlendirilmektedir.

Yapılması düşünülen petrol boru hatlarının tamamlanarak hatların tam kapasiteyle kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, Türkiye, yalnızca Doğu-Batı koridorunu değil aynı zamanda Kuzey-Güney koridorunu da kontrol eden bir ülke konumuna gelecektir.

Bölgedeki enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılması konusu sadece ekonomik ve ticari nedenlerden değil daha çok siyasî nedenlerden dolayı mücadele konusu olmaktadır. ABD ve Batı, boru hatlarının Rusya ve İran topraklarından geçmesini istememektedir. Boru hatlarının Rusya'dan geçmesi halinde, Türkî Cumhuriyetlerin ekonomik ve siyasî bağımsızlıkları zorlaşacak, Rusya eski ekonomik ve politik gücüne kavuşacaktır. Aynı şekilde İran'da benzer menfaatler elde edecek Batı'nın ve ABD'nin çıkarlarını tehdit edecektir. Bu nedenle enerji kaynaklarının batıya taşınmasında tercih edilen rota Türkiye olmuştur.

İran da Hazar petrolünün çıkarılması ve taşınması konusunda Rusya ile aynı tezleri savunmaktadır. Gelecekte, doğal gaz talebindeki artışa bağlı olarak, TCP (Trans-Hazar Boru Hattı) hattı üzerinden veya başka bir hat aracılığıyla Azerî, Kazak ve hatta Türkmenistan şebekesine bağlanarak Özbek gazının da Türkiye'ye ve/veya Avrupa'ya taşınması ihtimali vardır. Bu yöndeki her gelişme İran'ın ve Rusya'nın Batı pazarlarında rekabet gücünü iyice azaltacağı anlamına gelmektedir.

Avrupa Birliği, Amerikan çizgisinde hareket etmekte, enerji kaynaklarını kesintisiz, güvenli ve çeşitli kaynaklardan temin etme politikasını yürütmektedir. Askerî açıdan küresel bir gücü olmayan Avrupa Birliği, bölge ülkelerinin pazar ekonomisine geçmesini ve demokratikleşme yönünde önemli adımlar atmasını sağlamak için, milyarlarca EURO'luk mali ve teknik yardımları kendi kurumları aracılığıyla bölgeye sevk etmekte, bölgeden dışlanmamak, pastadan paylarını almak için petrol şirketleri ile birçok konsorsiyumda yer almaktadır.

Dünyanın en büyük enerji tüketicisi olan ABD, bölgede RF ve İran'ı dışlayan petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesini savunmaktadır. ABD İran'ı potansiyel bir tehlike olarak görmeye devam etmekte, çevreleme politikası gereği İran-Türk Cumhuriyetleri arasındaki ilişkilere müdahale etmekte ve petrol ve doğal gaz boru hatlarının İran üzerinden geçmesini engellemeye çalışmaktadır.

İran'dan alınmakta olan gazın kaynağı Kafkasya ya da Hazar olmamakla beraber, bu kaynağın da Türkiye'nin enerji arz güvenliği açısından hem olumlu, hem de olumsuz yönleri vardır. Olumlu yönü; Türkiye'nin Rus gazına bağımlılığını bir oranda azaltan ve ülkeye, tamamen farklı bir güzergâhtan (Doğu) giren bu hat, "çeşitlilik" sağlamaktadır. Olumsuz açıdan ise, Türkmen ve Azerbaycan gazına rakip olması, Kafkasya ve Orta Asya politikaları açısından çelişkiler yaratması ve doğal gaz arzında Aralık 2006'da yaptığı kısıtlamalar gibi örneklerden güvenilir olmamasının yanında teknik boyutta ve kalite açısından da sorunlu görünen İran gazı alımının Azerbaycan ve Türkmenistan gazından sonra tercih edilmesinin Türkiye'nin menfaatleri açısından uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Ermenistan, enerji kaynakları açısından son derece kısıtlı bir ülkedir. Dağlık Karabağ sorununda işgalci konumunu terk etmesi, işgal ettiği tüm Azerbaycan'ın topraklarından çekilmesi ve sözde soykırım iddialarından vazgeçmesi halinde, "Doğu-Batı Koridoru" kapsamındaki tüm projelerden yararlanma olanağı olduğu, bu ülkeye hatırlatılmalıdır. Türkiye ile elektrik şebekelerinin birleştirilmesi halinde, mevsimsel farklılıklar nedeniyle, oluşabilecek fazla arzdan yararlanabilmesinin de mümkün olabileceği, Ermenistan ile yapılan müzakerelerde, diğer konuların yanında, sürekli gündeme getirilmeli, gerginlik yaratma yerine işbirliğinin, Ermenistan'ın ve bölgenin yararına olduğu belirtilmelidir.

Geleceğe yönelik planlamalar yapıldığında BTC'nin son durağı olan Ceyhan'a LNG depolarının kurulmasının, ABD ve Pasifik ülkelerine denizyolu ile AB ülkelerine

ise yapılması planlanan boru hatlarıyla ulaştırılması için şart olduğu değerlendirilmektedir.

Türkmen gazının Trans-Hazar Projesi, Hazar'ın statüsü, Türkiye'nin Mavi Akım'a öncelik vermesi, Türkmenistan'ın yetki verdiği şirketin yetki süresini dolması ve uzatılmaması gibi sebeplerden dolayı iptal edilmiştir. Türkiye ana sebep olarak görünen Hazar'ın statüsü konusunda arabuluculuk yapmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Bölgeye yönelik bilgi akışının, teknik, ekonomik, politik ve stratejik değerlendirilmelerin çoğalması, karşılıklı tartışma ortamının içinde bilgi paylaşımının yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Bölge hakkındaki bilgilerin ABD kaynaklı olmasının, tek yanlı bilgilendirmelere ve değerlendirmelere yol açabileceği göz önüne alındığında bunun önüne geçebilmek için Rusça, Çince gibi dilleri bilen uzmanlardan yararlanılmalıdır.

ABD, AB ve Uzakdoğu enerji arz güvenliği stratejilerini oluşturmuşlardır. Türkiye'nin benzer şekilde "Enerji Arz Güvenliği Strateji Belgesi"ni en kısa zamanda hazırlaması gerekmektedir.

Rum kesimi, AB üyelik müzakerelerinin devam etmesi için Türk Limanları'nın Rum bandıralı gemilere açılmasını ısrarla savunmaktadır. Bunun nedeni, Rumların oldukça büyük bir deniz filosuna ve tankerlere sahip olmaları ve bu sayede Ceyhan'dan dünya pazarlarına petrol taşımacılığında önemli gelir elde edeceklerini beklemeleridir. Limanların açılması durumunda Rum tarafına kesintisiz bir kaynak aktarımı sağlanmış olacaktır.

Bölgede diğer bir aktör olan Çin de, bölge kaynaklarını kendi topraklarına ulaştıracak boru hattı projeleri geliştirmekte, birkaç projede de şirketleri ile yer almaktadır. Önümüzdeki dönemde Çin'in, Rusya da dâhil olmak üzere ABD ve Batı'nın

bölge üzerinde hâkimiyet kurmalarını önleyecek stratejiler izleyeceği değerlendirilmektedir.

Hazar Petrolleri'nin BTC Projesi ile dünya pazarlarına ulaştırılması sonucunda sadece Boğazları değil, Karadeniz ile birlikte Marmara ve Ege denizleri de çevresel açıdan büyük risk yaratan yoğun tanker trafiğinden arındırılmıştır. Ancak gelecek 20 yılda bölgeden ihraç edilecek ilave 200 milyon ton/yıl petrolü dikkate alındığında BTC'ye paralel ikinci bir hattın yapılması zorunlu gözükmektedir. Böylece Orta Asya ile Kafkaslar ve Orta Doğudan dünya piyasalarına enerji naklinde kavşak noktasında yer alan Türkiye, AB için de büyük önem kazanacaktır. Enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılması, bunların taşınmasındaki kontrol imkânı, çevre ülkelerle geliştirilecek işbirliği gibi faktörler, Türkiye'nin AB ile ilişkilerini de geliştirecektir.

Bakû'den çıkış yapacak hatların yolu üzerinde olan Türkiye, tüm elverişli koşulları ile Batı'nın en uygun alternatifidir. Azerbaycan'ın Şah Denizi sahalarında üretilen doğal gaz ile birlikte diğer Hazar Havzası gaz kaynakları için de ABD ve Avrupa'nın, Türkiye'yi ekonomik, siyasî ve çevresel açılardan en uygun güzergâh alternatifi olarak görmeleri konusunda gerekli çalışmalar yapılmaya devam edilmelidir.

Azerbaycan ve Gürcistan'ın bu projelerden (Bakü-Supsa erken petrol hattı, BTC, Bakü-Erzurum Gaz Boru Hattı) elde edeceği gelir, bu ülkelerin ekonomik gelişimine ve bölgede istikrara yaşamsal katkı sağlayacaktır. Türkiye ile bu iki ülkeyi daha da yakınlaştıracak söz konusu projelerin güvenliği için her türlü olanak seferber edilmelidir. BTC'nin güvenliğinin özel güvenlik şirketleri tarafından sağlanacak olması ise, ülke güvenliği açısından ciddi risk oluşturabilecektir.

EK 1: Dünya Kesinleşmiş Petrol Rezervleri

DÜNYA KESİNLEŞMİŞ PETROL REZERVLERİ	Milyar Ton	Milyar Varil	Toplamdaki Yüzdellik Pay	Rezerv / Yıllık Üretim Oranı
ÜLKELER				
ABD	3.7	29.9	2.5%	11.9
Kanada	2.4	17.1	1.4%	14.9
Meksika	1.7	12.9	1.1%	9.6
Toplam Kuzey Amerika	7.8	59.9	5.0%	12.0
Arjantin	0.3	2.0	0.2%	7.5
Brezilya	1.7	12.2	1.0%	18.5
Kolombiya	0.2	1.5	0.1%	7.4
Ekvator	0.7	4.7	0.4%	23.4
Peru	0.1	1.1	0.1%	25.6
Trinidad ve Küba	0.1	0.8	0.1%	12.8
Venezüella	11.5	80.0	6.6%	77.6
Diğer Güney ve Orta Amerika	0.2	1.3	0.1%	24.9
Orta ve Güney Amerika Toplam	14.8	103.5	8.6%	41.2
Azerbaycan	1.0	7.0	0.6%	29.3
Danimarka	0.2	1.2	0.1%	9.3
İtalya	0.1	0.7	0.1%	18.2
Kazakistan	5.5	39.8	3.3%	76.5
Norveç	1.1	8.5	0.7%	8.4
Romanya	0.1	0.4	*	11.7
Rusya Federasyonu	10.9	79.5	6.6%	22.3
Türkmenistan	0.1	0.5	*	9.2
İngiltere	0.5	3.9	0.3%	6.5
Özbekistan	0.1	0.6	*	13.0
Diğer Avrupa ve Avrasya	0.3	2.2	0.2%	13.2
Avrupa ve Avrasya Toplam	19.7	144.4	12.0%	22.5
İran	18.9	137.5	11.4%	86.7
Irak	15.5	115.0	9.5%	#
Kuveyt	14.0	101.5	8.4%	#
Umman	0.8	5.6	0.5%	20.5
Katar	2.0	15.2	1.3%	36.8
Suudi Arabistan	36.3	264.3	21.9%	66.7
Suriye	0.4	3.0	0.2%	19.7
Birleşik Arap Emirlikleri	13.0	97.8	8.1%	90.2
Yemen	0.4	2.9	0.2%	20.0
Diğer Orta Doğu	†	0.1	*	6.6
Orta Doğu Toplam	101.2	742.7	61.5%	79.5
Cezayir	1.5	12.3	1.0%	16.8
Angola	1.2	9.0	0.7%	17.6
Çad	0.1	0.9	0.1%	16.1
Kongo	0.3	1.9	0.2%	19.9
Mısır	0.5	3.7	0.3%	15.0
Ekvator Gine	0.2	1.8	0.1%	13.8
Gabon	0.3	2.1	0.2%	25.3
Libya	5.4	41.5	3.4%	61.9
Nijerya	4.9	36.2	3.0%	40.3
Sudan	0.9	6.4	0.5%	44.2
Tunus	0.1	0.7	0.1%	27.5
Diğer Afrika	0.1	0.6	0.1%	24.6
Afrika Toplam	15.5	117.2	9.7%	32.1
Avustralya	0.5	4.2	0.3%	21.3
Brunei	0.2	1.1	0.1%	13.7
Çin	2.2	16.3	1.3%	12.1
Hindistan	0.8	5.7	0.5%	19.3
Endonezya	0.6	4.3	0.4%	11.0
Malezya	0.5	4.2	0.3%	15.4
Tayland	0.1	0.5	*	4.3
Vietnam	0.4	3.3	0.3%	24.3
Diğer Asya Pasifik	0.1	1.0	0.1%	12.9
Asya Pasifik Toplam	5.4	40.5	3.4%	14.0
DÜNYA TOPLAM	164.5	1208.2	100.0%	40.5
AB 25 Üyeli	0.9	6.7	0.6%	8.0
OECD	10.4	79.8	6.6%	11.3
OPEC	123.6	905.5	74.9%	72.5
OPEC Üyesi Olmayan†	23.2	174.5	14.4%	13.6
BDT (Eski Sovyetler Birliği)	17.7	128.2	10.6%	28.6

Rezerv/Yıllık Üretim Oranı : kesin rezervlerin, bugünkü üretim düzeyi ile kaç yıl sonra tükeneceğini göstermektedir.

#: Yaklaşık yüz yıllık süreci ifade etmektedir.

*: 0.05 ten küçük oranları ifade etmektedir.

Kaynak:(Çevrimiçi)<http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6848&contentId=7033471> (Erişim Tarihi:12.08.2007)

EK 2: Dünya Yıllara Göre Petrol Üretimi (Milyon Varil Günlük)

MİLYON VARİL GÜNLÜK	2002				2006			
	2002	2003	2004	2005	2006	Farkı	2006	Toplamdaki payı
ABD	7626	7400	7228	6895	6871	-0.5%	8.0%	
Kanada	2858	3004	3085	3041	3147	4.4%	3.9%	
Meksika	3585	3789	3824	3760	3683	-2.1%	4.7%	
Toplam Kuzey Amerika	14069	14193	14137	13695	13700	0.1%	16.5%	
Arjantin	818	806	754	725	716	-1.3%	0.9%	
Brezilya	1499	1555	1542	1715	1809	5.5%	2.3%	
Kolombiya	601	564	551	554	558	0.7%	0.7%	
Ekvator	401	427	535	541	545	0.7%	0.7%	
Peru	98	92	94	111	116	3.5%	0.1%	
Trinidad ve Küba	155	164	152	171	174	1.5%	0.2%	
Venezüella	2895	2554	2907	2937	2824	-3.9%	3.7%	
Diğer G. ve Orta. Amerika	152	153	144	142	140	-1.7%	0.2%	
Toplam G. ve Orta Amerika	6619	6314	6680	6897	6881	-0.4%	8.8%	
Azerbaycan	311	313	315	452	654	44.9%	0.8%	
Danimarka	371	368	390	377	342	-9.3%	0.4%	
İtalya	106	107	105	117	111	-5.6%	0.1%	
Kazakistan	1018	1111	1297	1356	1426	5.6%	1.7%	
Norveç	3333	3264	3188	2969	2778	-6.9%	3.3%	
Romanya	127	123	119	114	105	-8.0%	0.1%	
Rusya Federasyonu	7698	8544	9287	9552	9769	2.2%	12.3%	
Türkmenistan	182	202	193	192	163	-15.2%	0.2%	
İngiltere	2463	2257	2028	1809	1636	-9.6%	2.0%	
Özbekistan	171	166	152	126	125	-0.7%	0.1%	
Diğer Avrupa ve Avrasya	501	509	496	469	454	-2.9%	0.5%	
Toplam Avrupa ve Avrasya	16281	16965	17570	17533	17563	0.2%	21.6%	
Iran	3543	4183	4248	4268	4343	1.2%	5.4%	
Irak	2116	1344	2030	1833	1999	9.0%	2.5%	
Kuveyt	1995	2329	2482	2643	2704	2.4%	3.4%	
Umman	900	824	756	779	743	-4.6%	0.9%	
Katar	783	917	990	1045	1133	8.1%	1.3%	
Suudi Arabistan	8928	10164	10638	11114	10859	-2.3%	13.1%	
Suriye	548	527	495	458	417	-8.9%	0.5%	
Birleşik Arap Emirlikleri	2324	2611	2656	2751	2969	7.3%	3.5%	
Yemen	457	448	420	426	390	-8.7%	0.5%	
Diğer Orta Doğu	48	48	48	34	32	-7.7%	*	
Toplam Orta Doğu	21642	23395	24764	25352	25589	0.7%	31.2%	
Cezayir	1680	1852	1946	2016	2005	-0.3%	2.2%	
Angola	905	862	976	1233	1409	14.3%	1.8%	
Kamerun	75	68	62	58	63	8.6%	0.1%	
Cad	-	24	168	173	153	-11.7%	0.2%	
Kongo Cum.	231	215	216	246	262	6.7%	0.3%	
Mısır	751	749	721	696	678	-2.5%	0.8%	
Ekvator Gine	215	247	343	356	358	0.6%	0.5%	
Gabon	295	240	235	234	232	-0.9%	0.3%	
Libya	1375	1485	1624	1751	1835	4.2%	2.2%	
Nijerya	2103	2263	2502	2580	2460	-4.9%	3.0%	
Sudan	233	255	325	355	397	11.8%	0.5%	
Tunus	75	68	72	74	69	-7.1%	0.1%	
Diğer Afrika	63	71	75	72	68	-5.3%	0.1%	
Toplam Afrika	8001	8398	9263	9846	9990	1.4%	12.1%	
Avustralya	731	624	541	554	544	-2.1%	0.6%	
Brunei	210	214	210	206	221	7.1%	0.3%	
Çin	3346	3401	3481	3627	3684	1.6%	4.7%	
Hindistan	801	798	816	784	807	3.1%	1.0%	
Endonezya	1288	1183	1152	1129	1071	-5.3%	1.3%	
Malezya	757	776	793	767	747	-3.1%	0.9%	
Tayland	204	236	223	265	286	8.7%	0.3%	
Vietnam	354	364	427	398	367	-8.0%	0.5%	
Diğer Asya Pasifik	193	195	186	197	215	8.0%	0.3%	
Toplam Asya Pasifik	7884	7791	7829	7926	7941	0.1%	9.7%	
DÜNYA TOPLAM	74496	77056	80244	81250	81663	0.4%	100.0%	
AB 25 Üyeli	3203	2995	2774	2535	2306	-9.0%	2.8%	
OECD	21422	21156	20716	19825	19398	-2.2%	23.3%	
OPEC	29031	30884	33175	34068	34202	0.2%	41.7%	
OPEC üyesi olmayan	35933	35673	35661	35343	35162	-0.5%	43.0%	
BDT (Eski Sovyetler Birliği)*	9533	10499	11407	11840	12299	3.9%	15.3%	

Kaynak:(Çevrimiçi)<http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6848&contentId=7033471> (Erişim Tarihi:12.08.2007)

Not: Yıllık değişimler ve toplamdaki paylar yıllık milyon ton figürleri kullanılarak hesaplanmıştır.

KAYNAKÇA

- ACUN, Niyazi. **Dünya Petrol Tarihi ve Türk Petrolü**. İstanbul: 1949.
- AKBULUT, Hakan. “Energy-Decision-Making: The Turkish Case”. **Perceptions**. V:5-N:3. Eylül-Kasım 2000.
- AMIRAHMAD, I.Hooshang. “The Caspian Region at a Crossroad: Challenges of a New Frontier of Energy and Development”. **St. Martin Press**. New York: 2000. p.351-360.
- ARAS, Bülent. YORKAN Arzu. “Avrupa Birliği ve Enerji Güvenliği:Siyaset, Ekonomi ve Çevre”. **Stratejik Rapor No:7**. İstanbul: Tasam Yayınları. Aralık 2005. ss.13-14.
- BOĞUT , Şükrü.” Musul Petrolleri ve Lawrence İle Huntington Arasında Bir Petropolitik” (Çevrimiçi) http://www.stradigma.com/turkce/mart2003/makale_03.html (Erişim Tarihi: 12.09.2007)
- BP. Oil Section from BP Statistical Review of World Energy. Proved Reserved. Londra. BP.June. 2007.
<http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6848&contentId=7033471> (Erişim Tarihi:12.08.2007)
- BRETT, Alexander. ‘The Caspian Basin Also Contains A Sea of Oil’, **The Observer**.Londra. 11 December 2005
- CAN, Bilmez Bülent .**Demiryolundan Petrole Chester Projesi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2000
- CAN, Bilmez Bülent .**Demiryolundan Petrole Chester Projesi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.2000. den Walter Schweer, Die Turkisch-Persische Erdölvorkommen, Hamburg:1919
- CAN, Bilmez Bülent .**Demiryolundan Petrole Chester Projesi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.2000. den Inge Baumgart. Die Interessen der Deutschen Bank am Mesopotamischem Erdöl. Hamburg: 1988

- CAN, Bilmez Bülent .**Demiryolundan Petrole Chester Projesi**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.2000. den Karl Hoffman. Ölpolitik und Angelsaechsischer Imperialismus. Berlin: Ring-Verlag. 1923.
- CLAWSON, Patrick. “Energy and National Security”. **Strategic Forum**. No 26. April. 1995.
- CSIS - Centre for Strategic and International Studies. (2000). The Geopolitical Outlook: 2000-2020. The Geopolitics of Energy into the 21st Century. 3. Washington
- DENOVO, John. **American Interest and Policies in the Middle East. 1900-1939**. ABD: Minneapolis The University of Minneasota Pres. 1963.
- DORIAN, James P. **Oil and Gas in Central Asia and Northwest China**. United Kingdom:CWC Publishing Ltd. 2001.
- DORIAN, James P. “Minerals, Energy and Economic Development in China”. **Clarendon Press**. Oxford: 1994. p.91-106.
- DURAN, Daniel. **Milletlerarası Petrol Politikası**. Çev. Ahmet Angın. İstanbul: 1966.
- Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi, **Türkiye 6. Enerji Kongresi. Teknik Oturum Tebliğleri 4**. Türkiye Enerji Sektörünün Gelişimi ve Arz Talep Projeksiyonları (1970- 2010). İzmir: 17-22 Ekim. 1994
- EİA,Turkey Energy data October 2006 Report. (Çevrimiçi) www.eia.doe.gov (Erişim Tarihi: 19.09.2007)
- EIA- Energy Information Administration. United States Department of Energy. (Çevrim içi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/usa.html>. (Erişim Tarihi:03.08.2007.)
- EIA-Energy Information Administration. Country Analysis Briefs. (Çevrim içi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/html>. (Erişim Tarihi:29.08. 2007)
- EIA-Energy Information Administration.China Country Analysis Briefs. (Çevrimiçi) <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/china.html>. (Erişim Tarihi:05. 02. 2007)
- ELEKDAĞ, Şükrü “ABD ve Hazar Petrolleri”. **Milliyet**. 24 Kasım. 1997.

ENR: Engineering News-Record. 6/23/2003 Supplement. Vol. 250 Issue 24.

ERHAN, Çağrı. ABD'nin Orta Asya Politikası ve 11 Eylül Sonrası Yeni Açılımları.
Stradigma. Sayı. 9. Ekim 2003.

Extra funds seen needed for Iraq reconstruction.” Reuters. 7 September 2005
<http://www.alertnet.org/thenews/newsdesk/N07207597.htm>. (Erişim Tarihi:
15.07.2007)

FISHER, Daniel. “Dangerous Liaisons”. **Forbes**. 4/28/2003. Vol. 171 Issue 9. p84. 5p.

GOLIEV , Rasul. “Petrol ve Politika”. **Medyatek Yayın**. 1997. ss.12-55.

GÜLER, E. Zeynep. **Çin Dış Politikası:Değişim ve Süreklilik, Çin'in Gölgesinde
Uzakdoğu Asya içinde**. İstanbul:Bağlam Yayıncılık. 2001.

JENSEN, Wilhelm. **Energy İn Europe: 1945-1980**. London: 1967.

JORAYEVITTU, Muhammet. ”21. Yüzyılın Başında Orta Asya”.(Çevrimiçi)
http://strateji.cu.edu.tr/TURK_DUNYASI/turk_dun_mak_5.asp. (Erişim
Tarihi:25.06.2007)

KARADAĞ, Raif. **Petrol Fırtınası**. 4.b. İstanbul:Emre Yayınları. 2005.

KENT, Marian. **Oil and Empire**. London: The Macmillan Pres.1976.

KLEVEMAN, Lutz C. “The New Great Game”. **By: Ecologist**. 02613131. Apr2003. Vol. 33.
and Issue 3.

KOCABAŞ, Süleyman. **Türkiye ve İngiltere**, İstanbul:Vatan Yayınları 1985.

KOÇAOĞLU, A.Mehmet. **Petro-Strateji**. Ankara: Türkeli Yayıncılık. 2003

KRETZMANN, Steve. “Oil, Security-War”. **The Geopolitics of H.S. Energy Planning**,
Multinational Monitor. January/February 2003. p. 13-16

KUMINS, Larry. “Alaska Oil Exports”.CRS Report for Congress. April 5. 2000.

- LAÇİNER, Sedat. "Türkiye'nin Enerji Güvenliği". Şubat 2006. (Çevrimiçi)
<http://www.usak.org.uk> (Erişim Tarihi:15.07.2007)
- LAHUE, William. "Security Assistance in Kazakhstan: Building a Partnership for the Future". **The DISAM Journal**. Fall 2002/Winter 2003.
- LOGAN, Jeffrey. China's Strategic Petroleum Reserves. Washington. DC. Centre for Strategic and International Studies. March 2005. s.14 ; IEA- International Energy Agency. China's Worldwide Quest for Energy Security. Washington. DC.2000.
- MAUGERI, Leonardo. "Not in Oil's Name". **Foreign Affairs**. Vol.82. No.4. July/August. 2003. p.165-174.
- MAYNES, Charles William. "America Discovers Central Asia". **Foreign Affairs**. Vol.82. No.2. March /April 2003. p.120-132.
- MC MİLLAN, Joseph. **U.S. Interests and Objectives, The United States and Persian Gulf :Reshaping Security Strategy for the post-Containment Era**. ed. Richard D. Sokolsky. Washington: 2003.
- MC NULTY, Sheila. "Alarm as US Gas Supplies Hit Low". **Financial Times**. June 9. 2003.
- MC SHANE, Larry. "Millions in Dark as Blackout Persists". **Associated Press**. 15 August. 2003.
- MEDLOCK, Kennerth B. Ronald Soligo. "Economic Development and End - Use Energy Demand". **Energy Journal**. S.22. (Şubat 2001).GÖĞER, Erdoğan. **Petrol Hukuku**. Ankara: 1967.
- NOWELL, Gregory. **Mercantile States and the World Oil Cartel 1900-1939**. London: Cornell University Press. 1994.
- OLMSTEAD, Alan L. "The US Energy Crisis of 1920 and the Search for New Oil Supplies".Ed. by. R. W. Ferrier and A. Fursenko. **Oil in the World Economy**.,London: Routledge. 1989. ss. 83-93.
- ÖGÜTÇÜ, Mehmet. "China and the World Energy System : New Links". **The Journal of Energy and Development**. Vol.:XXIII. No:2. Colorado. December 1998.

ÖGÜTÇÜ, Mehmet. "China's Outward-Looking Energy Linkages". **Geopolitics of Energy** Issue: XX. No.9.,Canada September. 1998.

ÖGÜTÇÜ, Mehmet "Avrasya Enerji Kaynaklarına Bakış, Uzun Vadeli Bir Batı Stratejisi İhtiyacı".**Avrasya Etüdüleri**. Cilt: 1, Sayı: 3. İstanbul:Sonbahar-Kış.1994. ss. 64-65.

ÖRENTÜRK, Fatih. **Petrol Ekonomisi Üzerine**. Ankara: 1983.

ÖZALP, Necdet. "Büyük Oyunda Hazar Enerji Kaynaklarının Önemi ve Konumu". **Panorama Dergisi**. Sayı:1Şubat 2004. ss.1-8

PALA, Cenk. **Odundan Atoma Küresel Enerji Serüveni**. (Taslak).2006.

PALA, Cenk. **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni ABD-Petrol-Dolar**. (Yeni Basım Taslak). İstanbul:Eylül 2005

PALA, Cenk. **20. Yüzyılın Şeytan Üçgeni, ADB-Petrol-Dolar**, İstanbul 1996.

PAMİR, A. Necdet. **Bakû-Ceyhan Boru Hattı, Orta Asya ve Kafkasya'da Bitmeyen Oyun**. Ankara: ASAM Yayınları. 1999.

PAMİR, A.Necdet."Kafkasya'daki Enerji Kaynaklarının Arz Güvenliği ve Kafkasya Siyasetine Etkileri".**Güvenlik Boyutunda Kafkasya'nın Geleceği ve Türkiye Sempozyumu**. 14 Nisan 2004. s.53

PENROSE, Edith. "Oil and International Economy: Multinational Aspects 1900-73". Ed. by R. W. Ferrier and A. Fursenko. **Oil in the World Economy**. London:Routledge. 1989. ss.8-9.

PETERSON, Scott. **Terror War And Oil Expand US Sphere Of Influence**. Christian Science Monitor. Vol. 94. Issue 79. 3/19/2002.

SAMPSON, Anthony. **The Seven Sisters**. London: Coronet Boks. 1976..

SKEET, Ian. **OPEC: Twenty-five Years of Prices and Politics**. Cambridge: Cambridge University Press 1989. s.4-5 den Zuhayr Mikdashi. **A Financial Analysis of Middle Eastern Oil Concessions 1901-65**. New York: Frederick A. Praeger. 1966.

SMITH, Gar. "It's About Oil, Earth Island". **Journal**. Vol. 17. Issue 1. Afghanistan: Spring 2002.

Statement of the Kyle Mc Slarrow Deputy Secretary Energy. Senate Foreign Relations Committee Subcommittee on International Economic Policy. Export and Trade Promotion. FDCH Congressional Testimony. Apr 08. 2003.

STEWART, Heather. "US Oil Stocks Evaporate to 27-Year Low". **The Guardian**. January. 16. 2003.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO). **Petrolün Öyküsü** (Broşür). Ankara: 1995.

TEZEL, Yahya Sezai. **TBMM'de Yabancı Sermaye Sorunu-Bir Örnek Olay**. No:25/1. Ankara: SBF Dergi Yayınları. 1970.

TUGENDHAT ,Christopher and Adrian Hamilton. **Oil-The Biggest Business**, London: Eyre Methuen Press,1975.

U.S. Representative Henry Hyde (R-Il) Holds Hearing On Oil Diplomacy FDCH Political Transcripts, Jun 20, 2002.

XU, Xia Ojie. "Oil and Gas Linkages Between Central Asia and China-A Geopolitical Perspective". (Çevrimiçi) www.rice.edu/projects/baker/pubs. (Erişim Tarihi: 12.07.2007).

YORULMAZ, Yasin. **Petrol İşleme Teknolojisi ve Rafineri Üniteleri**. Ankara: 1983.

YERGİN, Daniel. **Petrol: Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**. (Çev: K. Tuncay). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayını. 1995.

YILDIRIM, Sevil. **Dünyada ve Türkiyede Petrol**. Ankara:DTM Yayınları. 2003.